

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE GEÇİŞ SÜRECİNDE ORTAÖĞRETİM TARİH PROGRAMLARINDA DEĞİŞİM I: ORTAMEKTEP

Erdal ASLAN*

ÖZET

Bu araştırmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"na uygun olarak ortaöğretim tarih programında yapılan değişiklikler incelenmiştir. Araştırma, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaöğretim kurumları "Mekatib-i Sultaniye"lerin son programı olan "1331 (1915) Mekatib-i Sultaniye Ders Müfredatı" içerisinde yer alan "Devre-i Evveli" programı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk lise müfredatı olan "1340 (1924) Lise Birinci Devre Müfredat Programı"nda yer alan tarih ders içeriklerinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte devletin ulusal ve laik karakterine uygun olarak tarih programlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Tarih programları Osmanlı İmparatorluğu'nun "hanedancı" tarih anlayışının teokratik ve otokratik içeriklerinden arındırılarak ulusal ve laik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Cumhuriyet'in tarih eğitimi çocuklarda ulusal bir bilinç oluşturabilmek için "Türk tarihi"ni merkez almıştır. Liselerin birinci devresi olan "Ortamektep"lerde tarih dersleri ilkçağ uygarlıkları, İslâm tarihi, Osmanlı öncesi Türk tarihi ve Osmanlı tarihinin öğretimine ayrılmıştır. Türk tarihi Avrupa ve Dünya tarihi ile bağlantılı ve karşılaştırmalı olarak bir "Uygalık Tarihi" yaklaşımı ile ele alınmıştır. Önemli tarihsel kişiliklerin yaşamlarına dayalı "hanedancı tarih" öğretimi terk edilerek yerine, batıda gelişen modern ve bilimsel tarih yöntemi benimsenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda İlkçağ uygarlıkları, İslâm tarihi, Osmanlı öncesi Türk tarihi ve Osmanlı tarihi Avrupa, Dünya ve Osmanlı ölçeğindeki önemli gelişmeler üzerinden, dönemler ve temaları esas alan sistematik bir üslupla yansıtılmıştır. Ayrıca iki döneme ait "Lise Birinci Devre" tarih programları yeni harflere çevrilerek ek olarak verilmiştir. Program metinlerinin yeni harflere aktarılması, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarih öğretimi konusundaki değerlendirmeler için önemli bir katkıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Öğretim Programı, Cumhuriyet ve Tarih, Ortamekteplerde Tarih, Mekatib-i Sultaniyelerde Tarih, Türk Eğitim Tarihi.

CHANGES IN SECONDARY SCHOOL HISTORY CURRICULUMS IN PROCESS FROM THE EMPIRE TO THE REPUBLIC I: ORTAMEKTEPS

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Ü. Buca Eğt. Fak. Tarih Eğitimi ABD. El-mek: erdal.aslan@deu.edu.tr

ABSTRACT

In this study the changes made on the Secondary school history curriculum according to “The Tevhid-i Tedrisat” after the foundation of Turkish Republic are examined. It is based on the comparison of history course contents of “Devre-i Evvel” curriculum which was involved in “1331 (1915) Mekatib-i Sultâniye Curriculum” which is the last curriculum of high schools of Ottoman Empire the “Mekatib-i Sultaniye” and history course content of “1340 (1924) high school first grade curriculum” which is the the first curriculum of Turkish Republic. With the foundation of Turkish Republic important changes were made in the history course curriculums appropriate to the national and secular character of the state. The history course curriculums were purified from the teocratic and autocratic contents of “dynastic” conception of history of Ottoman Empire and restored a national and secular frame. The history education of Turkish Republic drew on “Turkish history” to establish a national consciousness in children. In “Ortamekteps” which is the first circuit of high schools the history courses were devoted to Ancient history and civilizazations, History of Islam, Turkish Hitory before Ottoman Period and Ottoman History. Turkish history was dealt with an approach of “Civilization History” in a comparative way and related with Eropean and World History. The dynastic history teaching which was based on the important historical personalities was leaved end instead the modern and scientific historical method developed in west was adopted. According to this approach ancient civilizations, history of Islam, Turkish History before Ottoman Period and Ottoman History reflected via important developments and in a systematic style which is based on periods and themes. Moreover, “High School First Grade” history curriculums of the two periods were translated into new letters and these were given in the appendix. Translation of the curriculum texts is a significant contribution for the evaluations about the history teaching in the first years of the Republic.

Key Words: History teaching, Curriculum, Republic and History, History in “Ortamekteps”, history in Mekatib-i Sultaniye, History of Turkish Education

Giriş

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra eğitim alanında yapılan devrim ve düzenlemelerin ortaöğretim kurumlarında verilen tarih eğitimi üzerindeki etkisini belirlemektir. Cumhuriyete geçiş ile birlikte tarih eğitiminde yaşanan değişimin belirlenebilmesi için imparatorluktan cumhuriyete geçiş evresinde izlenmekte olan ortaöğretim kurumlarının tarih programlarının ve bunları temsil eden ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi gereklidir. Osmanlı'nın “Mekâtib-i Sultâniye”lerinde “Tahsil-i Tâliye” olarak adlandırılan “ortaöğretim” yedi yıllık bir süreyi kapsayan iki evreden oluşmaktaydı. Cumhuriyetin “Lise”leri ise altı yıllık bir süreyi kapsayan iki evre olarak düzenlenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ortaöğretim tarih programlarının bir bütün olarak karşılaştırılıp ele alınması, bir makale için öngörülen sınırın çok ötesine taşacağı için iki bölümde incelenmesi daha uygun bulunmuştur. Araştırmanın birinci bölümünü içeren bu incelemede “Mekâtib-i Sultâniye”lerin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

birinci devresini oluşturan dört yıllık “Devre-i Evveli” dönemi ile cumhuriyetin “Lise”lerinin birinci devresini oluşturan üç yıllık “Lise Birinci Devre” veya 1 Eylül 1924’ten itibaren almış olduğu isimle “Ortamektep” evresinin tarih programları irdelenecektir. Araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan İmparatorluğun “Mekâtib-i Sultâniye”lerinin ikinci evresi olan “Devre-i Saniye” ile cumhuriyetin “Lise” olarak adlandırılan “Lise İkinci Devre”sinin tarih programlarının incelenmesi başka bir araştırmaya bırakılmıştır.

Bilindiği üzere II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sürecinde de tarih eğitimi, tarih programları ve ders kitapları üzerine hararetli tartışmaların yaşandığı bir alan olmuştur. Anılan bu dönemlerde tartışmalar genellikle tarih eğitiminin amacı, programların içeriği, ders kitaplarının programlara ve Türk tarihine uygunluğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bütün bu dönemlerde yapılan tartışmaların merkezinde Tanzimat’tan beri ülke gündemindeki yerini koruyan, “devletin kurtuluşunu ve kalkınmasını” sağlamak için var edilmesi gereken “yeni insan ve yeni toplum” projesine uygunluk olmuştur. Genel olarak eğitim sistemi, özel olarak tarih eğitimi, programları ve ders kitapları ile ilgili tartışmalar, güncellenerek uygulamaya konan “yeni insan ve yeni toplum” projelerinin yeni sürümlerine ne derece hizmet edebilirlikleri açısından, daha çok politik bir çerçeve üzerinden yapılmıştır. Kuşkusuz bu dönemlerde tarih eğitimi tarihsel ve pedagojik kaygılar ekseninde tamamen akademik bir bakış açısıyla ele alan bilimsel içerikli değerlendirmeler de söz konusudur. Ancak bu tür yaklaşımlar oldukça az sayıda tarihçi ve tarih öğretmenin ilgi ve değerlendirmesiyle sınırlı kalırken, basında ve kamuoyunda geniş ilgi uyandıran tartışmalar daha çok siyasal bir zeminde veya yayınevleri ile ders kitabı yazarlarının da dâhil oldukları maddi çıkarları ekseninde olmuştur. Özellikle Atatürk döneminin tarih eğitimi ile ilgili tartışmalar “Türk Tarih Tezi” ile birlikte somutlaşan ve liseler için yazılarak 1931 yılından itibaren okutulan ders kitapları ve temsil ettikleri siyasal-toplumsal anlayışın ve uygulamaların bir eleştirisi olarak yapılmıştır. Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin ortaöğretim tarih eğitimi üzerindeki etkisi süreklilikler ve değişimler temelinde tarih programlarına ve ders kitaplarına dayalı olarak kapsamlı bir biçimde incelenmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin tarih eğitimi üzerindeki etkisini ele alan önemli araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu araştırmalar (Copeaux, 1998; Eranlı Behar, 2006) “Türk Tarih Tezi” ile başlayan süreci ve sonrasını işlemiş, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan “Türk Tarih Tezi”ne kadar olan süreçte ortaöğretim tarih eğitimi alanında yapılan düzenlemeleri kapsamamıştır. Çapa (2002 ve 2004)’de “Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”nin ilk ve ortaöğretim müfredatları ve ders kitapları üzerinden genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. İstisnai nitelikteki bu incelemeler dışında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında verilen ortaöğretim (Ortamektep ve Lise) tarih eğitiminin “Türk Tarih Tezi”ncesine denk gelen imparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecindeki yapısı ve içeriğinin değerlendirilmesi işlenmemiş bir konu olarak kalmıştır. Oysa tarih eğitimi açısından içerdiği bulgular hem imparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecini yansıtmayı, hem de “Türk Tarih Tezi”nin hazırlık evresi olarak oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecindeki ortaöğretim tarih eğitiminin “Türk Tarih Tezi Öncesi Dönemi”nin yapısına ve içeriğine yönelik boşluğu bir ölçüde de olsa gidermeye katkıda bulunacaktır. Ancak imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde “Mekâtib-i Sultâniye”lerin birinci devresini oluşturan “Devre-i Evveli”den Türkiye Cumhuriyeti’nin “Lise”lerinin birinci devresini oluşturan “Lise Birinci Devre” ya da “Ortamektep” geçiş sürecinde tarih programlarında gerçekleştirilen değişimlerin irdelenmesine girmeden önce aynı dönemlerin ortaöğretim sisteminin yapısına kısaca bir göz atmak oldukça yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Ortaöğretim

Bilindiği üzere Osmanlı imparatorluğu’nda değişik amaçlara ve alanlara yönelik eğitim veren genel ortaöğretim kurumları olarak “rüşdiyeler”, “i’dadîler” ve “sultânîler” bulunmaktaydı. 1913 *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanu-ı Muvakkattı* ile Rüşdiyeler, Mekâtib-i İbtidaiyelerle birleştirilmeleri sonucu (Ergün, 1996: 208; Kodaman, 1988: 91-143) büyük ölçüde kapanmış,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

geriye sadece Cumhuriyet Dönemi'ne kadar gelebilen *Numue Rüşdiyeleri* kalmıştır (Akyüz, 2004: 248). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine gelindiğinde ortaöğretim büyük ölçüde "i'dâdiler" ve "sulâtâniler" üzerinden yürütülmüştür. 1869 *Maârif-i Umumiye Nizamnamesi* ile vilâyet merkezlerinde açılması kararlaştırılan "sultâniler" açılmadığı için, Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaöğretim II. Meşrutiyet dönemine gelinceye dek büyük ölçüde "i'dâdî"ler eliyle yürütülmüştür. Bu nedenle ortaöğretim alanındaki düzenlemeler idadiler üzerinde yoğunlaşmış, II. Meşrutiyet ile birlikte bu kurumların yapısında ve programlarında bir reform yapılması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Ortaöğretim reformu için gerekli olan program çalışmalarına ve hazırlıklara Emrullah Efendi'nin nazırlığı sırasında 1910 yılında hemen başlanmasına karşın, ancak Balkan Savaşı sonrasında 1913-1914 öğretim yılından itibaren uygulanabilmiştir (Aytuna, 1974: 4).

Beş yıllık "Livâ' İdâdîleri"nin süreleri üç yıla indirilerek, mahallin ihtiyaçlarına göre "umûmî", "zirâî", "ticarî" ve "sinaî" şubeleri bulunan özel amaçlı okullar hâline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu okulların yönetimi vilâyetlere bırakılmış olup, hangi şubelerin açılacağına livâ'lar karar vererek bunu *Maârif-i Umûmiye Nezâreti*'ne bildireceklerdir (Maârif Vekâleti, 1944: 28). Yapılan yeni düzenlemeyle öğrenciler üç yıllık eğitimlerinin bir yılını (izharî) hazırlık sınıfında, kalan iki yılını ise bu dört şubeden birinde eğitim alarak tamamlayacaktır. Bu karar programlarda gerekli düzenlemelerin ve ihtiyaç duyulacak olan araç-gereçlerin vilayetlerce sağlanmasından sonra 1915 yılından itibaren uygulamaya girmiştir (Öztürk, 2000: 466; Yücel, 1994: 17). Ancak Birinci Dünya savaşı nedeniyle pek az yerde bu okulların açılması, gerekli öğretmenlerin, atölyelerin ve tahsisatın sağlanamaması yüzünden gerçekleşmemiş, açılmış olanlar da beklentileri karşılayamamıştır (Maârif Vekâleti, 1944: 28). Bu okulların büyük bir bölümü tekrar eskiden olduğu gibi "umûmî" idadilere dönüştürülerek eğitimlerini cumhuriyete kadar sürdürmüşlerdir (Öztürk, 2000: 466). Milli Mücadele'nin sonunda bu i'dâdîlerden altısı zirâî, beşi sinaî ve biri ticari olmak üzere sadece 12 tanesi cumhuriyete kadar gelebilmiştir (Öztürk 2000: 466; Yücel, 1994: 17). 1923 yılında i'dâdî sayısı 42 tane dir (Maârif Vekâleti, 1944: 28).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk "Mekteb-i Sultânî" 1868 yılında Galatasaray'da açılmış, 1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile vilayet merkezlerinde ve bazı kasabalarda iki kısımdan oluşan ve Rüşdiyelerden sonra altı yıllık bir eğitim veren "Mekâtib-i Sultânî"lerin açılması benimsenmiştir. Açılan yeni okullar hangi sınıftan olursa olsun bütün Osmanlı teba'asına açık olacaklardı (Ergün, 1996: 226; Unat, 1964: 47-48). Ancak imtiyazlı bir vilâyet olan Girit'in merkezinde "Mekteb-i Kebir" adıyla açılan Mekteb-i Sultânî (Unat, 1964: 47-48) ve Beyrut'ta açılan "Medrese-i Sultânîyye" dışında (Aytekin, 1991: 135) hiçbir zaman açılmamış ve i'dâdîler İkinci Meşrutiyet dönemine kadar "Mekteb-i Sultânîye"lerden beklenen işlevi üstlenmişlerdir. Yapılan ortaöğretim reformu çerçevesinde Emrullah Efendi sayısı 70'i geçmesine rağmen önemli bir işe yaramayan taşra i'dâdîlerini ıslah etmek istemiş, 1910 yılında vilâyet merkezlerinde bulunan yedi yıllık i'dâdîden 12 tanesi sultânîlere dönüştürülmüştür (Akyüz, 2004: 248; Ergün, 1996: 232).

"Sultânîye Mektepleri"nin yapısı ve programları 1902 tarihli Fransız liselerinin programları esas alınarak 1912 yılında hazırlanmış ve 1913'de yayımlanmıştır. Bu program ile birlikte "Sultaniye Mektepleri" süresi 12 yıl olarak bir bütün hâline getirilmiştir. Bunun ilk 5 yılı "Devre-i İbtidaiye" ya da "Tahsil-i İbtidaiye" olarak adlandırılan ilköğretime, geriye kalan 7 yıl ise "Devre-i Tâliye" ya da "Tahsil-i Tâliye" olarak adlandırılan orta öğretim olarak belirlenmiştir. Orta öğretim 4 yıllık "Devre-i Evveli" ve 3 yıllık "Devre-i Sâni" olmak üzere iki döneme ayrılmıştır (Ayas, 1948: 226). "Sultânîye Mektepleri"nin ikinci devresi olan "Devre-i Sâni"nin son iki yılı ise "edebiyat" ve "fen" şubeleri olarak ikiye ayrılmış ve programları da buna göre düzenlenmiştir (Unat, 1964: 48). Bu program öğrencilere "Osmanlı terbiyesi verilmelidir" anlayışına göre hazırlanmıştır. Sosyal içerikli dersler "Osmanlılık" ve "İslâmîcilik" ideolojilerini temel alarak düzenlenmiş, öğretmenler ise "Baticılık" düşüncesine göre yetiştirilmiş, "milliyetçilik" düşünceleri ise henüz dikkate alınmamıştır. Ancak bu siyasal akımlar Balkan ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Birinci Dünya savaşlarında gayr-i müslim azınlıkların ve müslüman Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetleri sonucu iflas etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Osmanlılık ve İslâmcılık idealleriyle ayakta kalamayacağını anlaşılmaya üzerine, yeni bir kurtuluş reçetesi olarak "milliyetçilik" ideolojisi ön plana çıkmaya, Türkçüler tarafından yayımlanan Türk Yurdu, Genç Kalemler ve Halka Doğru dergilerinin etkisiyle yayılmaya başlamıştır (Aytekin, 1991: 135). 1914 yılında yedi yıllık idadilerin "sultaniye"lere dönüştürülmesi üzerine, mevcut program üzerinde yapılmış olan bazı değişikliklerle yeniden biçimlendirilmiş ve 1915 yılında "*Mekâtib-i Sultaniye Ders Programı (1331)*" olarak yeniden yayımlanmıştır (Antel, 1952: 28-29; Aytuna, 1974: 171-172; Ergün, 1996: 219-222; Maârif-i Umumiye Nezareti, 1331; Yücel, 1994: 179-181). Yedi yıllık i'dâdîlerin hepsinin sultânîlere dönüştürülmesi 1914 yılında Şükrü Bey'in Maârif Nazırlığı döneminde olmuştur. Bu dönemde Şam'da yeni bir "Mekteb-i Sultânîye" daha kurulmuş, 22 vilayet idadisi daha "Mekteb-i Sultânîye" haline getirilerek bu yolda önemli bir gelişme sağlanmıştır (Ergün, 1996: 235). 12 yıllık tam devreli sultânîler dışında yedi yıllık bir sultânî türü daha vardı. Bunlar *Mekâtib-i İbtidaiye* 'lerden mezun olanların devam ettiği ibtidaî kısımları olmayan okullardı (Alkan, 2008: 71). Yine İstanbul'da ve bazı sancak merkezlerinde yalnız birinci devresi bulunan sultânîler açılmış, bunların bir bölümüne daha sonra ikinci devreler de eklenmiştir (Unat, 1964: 48). II. Meşrutiyet döneminde kadar, kızlar için orta ve yüksek öğretim veren okullar yoktu (Ergün, 1996: 208). 1909'dan itibaren başlayan kızlar için bir ortaöğretim kurumu açma çalışmaları ancak 1911'de Aksaray yangınında kül olan "Kız Dâr-ül muallimât" mektebinin yeniden açılmasıyla olmuştur. Bu okulun Rüşdiye kısmının Kabasakal'da bir konakta yeniden açılması "Dâr-ül muallimât" kısmının idâdiye dönüştürülmesi sonucu gerçekleşebilmiştir (Kansu, 1932: 82-83). Böylece Rüşdiye sonrası eğitim veren 3 sınıflı bir "İnas i'dâdîsi" açılmıştır. Bu okul 1913-1914 ders yılından itibaren önce "İstanbul İnas Sultânîsi"ne dönüştürülmüştür. 1850 yılında Çemberlitaş'ta Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlîde tarafından yaptırılan binaya taşınarak, "Bezm-i Âlem Vâlîde Sultânîsi" adını alan okulun eğitim süresi 10 yıl olarak belirlenmiştir. Bunu İstanbul'da açılmış olan Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Sultânîleri izlemiştir. Ancak kız sultanileri cumhuriyete gelinceye dek sadece İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Sultânî adını taşımakla birlikte altı yıllık bir öğretime dayanan dört yıllık bir program uygulayan ve mezunlarının yükseköğretime devam etme hakkına sahip olmadıkları kız enstitülerinin öncüsü olan kız meslek okulları da açılmıştır. (Unat, 1964: 48; Koçer, 1991: 198). 1916 yılında, "Liva i'dâdîleri"nin programlarına yön vermek amacıyla yapılan bir düzenlemeyle, Fransızların "Ecoles Primaires Superieures" lerinden esinlenerek mesleki eğitim karakterine büründürülmesi yoluna gidilmiştir. Yapılan düzenleme ile "Erkek Sultânîleri"nin süresi 12 yıldan 11 yıla indirilmiş, "Kız Sultânîleri"nin süresi ise 10 yıldan 11 yıla çıkarılarak kız ve erkek sultanilerinin süreleri eşitlenmiştir. İlk sekiz yılı "Devre-i Ülä", son 3 yılı ise "Devre-i Sâni" olarak adlandırılmıştır (Yücel, 1994:179-181; Ayas, 1948: 226-228). Maârif Vekâleti tarafından hazırlanmış olan bir broşüre göre 1923 yılında; 32 bir devreli sultânî, 42 i'dâdî olmak üzere orta mektep düzeyinde 74 okul vardır. Yine aynı kaynağa göre 13 tam devreli erkek sultânîsi, dokuz yıl eğitim veren 1 ve on yıllık bir eğitim veren 5 kız sultânîsi olmak üzere toplam 19 iki devreli sultânî vardır (Yücel, 1994: 22). Bütün bu anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı imparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaöğretim "Mekteb-i İ'dâdiye" ler ve "Mekteb-i Sultânîye"ler eliyle yürütülmekteydi. Ancak II. Meşrutiyet'ten sonra 1910 yılından itibaren "Mekteb-i İ'dâdiye" lerin ve "Mekteb-i Sultânîye"lere dönüştürülmesi kararlaştırılmış, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Rumeli'nde yaşanan karışıklılar ve siyasal gündemin yoğunluğu bu kararın uygulanmasını engellemiştir. 1913-14 öğretim yılından itibaren bu işe tekrar hız verilmiş, ancak belirtilen nedenlerle tamamlanamadığından bu okullar ortaöğretim kurumları olarak cumhuriyete kadar bir arada gelmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaöğretim tercihinin "Mekteb-i Sultânîye"lerden yana kullanmıştır. Bu nedenle araştırmada "Mekteb-i Sultânîye"programları esas alınmış ve Osmanlı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte ortaöğretim tarih programlarında ve eğitiminde yaşanan değişim bu programlar üzerinden irdelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne Geçişte Ortaöğretim Müfredat Programları

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşında yenilmesinden dolayı topraklarının galip devletlerce paylaşılarak işgale uğraması, önemli sonuçlar doğurmuştur. Bilindiği üzere Anadolu'nun Yunan işgaline uğramasından sonra, Osmanlı hanedanından umutların kesilmiş Mustafa Kemal liderliğinde ulusal direnişi örgütleyerek yeni bir ulusal hükümetin kuruluşu ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM Hükümeti'nin kurulmasından saltanatın kaldırılarak cumhuriyetin ilan edilmesine kadar iki ayrı hükümet olmuştur. Bir yanda Osmanlı hanedanı'nı temsil eden İstanbul hükümeti, diğer yanda ise Anadolu ve Rumeli'de yaşayan halkı temsil eden Ankara'daki TBMM hükümeti olmak üzere. Bu aynı zamanda bürokratik yapılmada'da ikilik anlamına gelmekteydi. Eğitim alanında bir yandan İstanbul hükümeti'ni temsil eden ve ona bağlı olan kurumlardan oluşan *Maârif-i Umûmiye Nezâreti*, diğer yanda ise TBMM hükümetine bağlı olan *Maârif Vekâleti* olmak üzere iki eğitim bakanlığı aynı anda varlığını sürdürmüşlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti "Ulusal Bağımsızlık Savaşı" nedeniyle eğitim alanındaki düzenlemeler üzerinde fazla yoğunlaşmamıştır. 1921'de Maârif Vekili Mehmet Vehbi (BOLAK) Bey'in döneminde ortaöğretim kurumları olan "i'dâdî" ve "sultânî"lerin yapısı ve programları yeniden düzenlenmiştir. Mehmet Vehbi Bey döneminde yapılan düzenlemeye göre ortaöğretimin dört yıllık bir ilköğretimin üzerine beş yıllık bir sürede verilmesi planlanmıştır. Beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu sınıflardan oluşan i'dâdîler ile üç yıllık "Yeni Medrese" adı verilmiş olan ikinci devre lisesine göre hazırlanmıştı. Bu program Saffet Paşa'dan beri örneğini hep Fransız ve Latin kültürü ile onun eğitim anlayışından alan batı programlardan ayrılan bir özelliğe sahipti. Ancak bu program, Maârif Vekâleti'ne İsmail Safa (ÖZLER) Bey'in atanmasıyla, uygulanmada yaşanan karmaşa, sorunlar ve gelen eleştiriler dikkate alınarak daha kapsamlı bir çalışma yapılması düşüncesiyle uygulamadan kaldırılarak tekrar eskiye dönmüştür. Bu program yapılacak yeni çalışmalarda, düşüncelerinden yararlanmak damacıyla konunun uzmanlarına gönderilmiştir (Yücel, 1994: 182-183). Bu nedenle ortaöğretim kurumları Milli Mücadele döneminde herhangi bir değişime uğramamıştır. "Ulusal Bağımsızlık Savaşı"nın şiddetli çatışmaları ve zor koşulları nedeniyle TBMM hükümeti bütün mesaisini tamamen Anadolu işgalinin kaldırılmasına vermiş, eğitim alanında sonuç getiren girişimler ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yapılabilmıştır.

Yeni müfredat programlarının hazırlanması çalışmalarına cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa bir süre önce, 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan *I. Heyet-i İlmiye*'de başlanmış, ancak bir sonuca ulaştırılamamıştır. Çağdaş eğitim sisteminin oluşturulması yolunda sonuç getiren önemli adımlar, ancak *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'ndan sonra atılabilmıştır. Cumhuriyet'in birinci yılında eğitim programları konusundaki çalışmalar tamamlanamadığından herhangi bir aksaklığa neden olamamak amacıyla ilk ve orta öğretim okullarının işleyişinde ve müfredatlarında herhangi bir değişim yapılamadığı için, eğitim-öğretim eski içeriği ile olduğu gibi sürdürülmüştür (Aslan, 2010: 215-231). Cumhuriyetin eğitim kurumlarının yapısını, içeriğini ve müfredat programlarını kararlaştırmak üzere 1924 yılında kabul edilen *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'ndan kısa bir süre sonra, 23 Nisan-1 Mayıs 1924 tarihlerinde *Telif ve Tercüme Dairesi* binasında *II. Heyet-i İlmiye* toplanmıştır (Aslan, 2011: 754). Maârif Vekili Vasıf Çınar'ın başkanlığında toplanan *II. Heyet-i İlmiye*'nin üyeleri Maârif Vekâleti'nin üst yönetim kadrosu, öğretmen okullarının müdürleri, öğretim yöntemleri alanında ders veren öğretmenlerden ve üniversitedeki profesörlerden oluşmaktaydı (Hâkimiyet-i Milliye, 25 Nisan- 2 Mayıs 1924). Toplantı sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün bir eğitim sisteminin yanı sıra "İlk Mektepler"nin ve "lise"lerinin yapısı, amacı, içeriği ve bunları temsil eden müfredat programları da belirlenmiştir. Bu programlar Türkiye Cumhuriyeti tarafından hazırlanan ilk programlar olarak *1340 (1924) İlk Mektepler Müfredat Programı*, *1340 (1924) Lise Birinci Devre Müfredat*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Programı (Orta Mektepler) ve 1340 (1924) Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı başlıkları altında Maârif Vekâleti tarafından yayımlanarak uygulamaya konmuştur (Aslan, 2011: 722-723).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ortaöğretimin beş yıllık bir ilköğretimin üzerine üçer yıllık iki devre olması (3+3), ilk üç yıllık dönemine "Liselerin Birinci Devre (Ortamektep)", ikinci üç yıllık dönemine "Liselerin İkinci Devre" adı verilmesi ve bunun son yılında öğrencilerin "Fen" ve "Edebiyat" şubesine ayrılması kararlaştırılmıştır. Tam devreli liseler "lise" adını korurlarken 1 Eylül 1924 tarihinden itibaren ikinci devresi olmayan tek devreli okullara "Ortamektep" adı verilmiştir. Bu yapıyla Fransız örneğine göre kurulmuş olan liselere özgü ilköğretim anlayışı sona eriyor, ilk ve ortaöğretim arasındaki birlik parçalanmış oluyordu. Beş yıllık ilköğretim genelleştiriliyor, orta mektepler liselerin bir parçası değil kendi başına bir bütün olarak alınıyordu. Liselere de bunun üzerine oturan ve yüksek öğretime hazırlayıcı bir işlev yükleniyordu. Programlar orta mektep anlayışını esas alan Belçika müfredatlarına göre, içeriği ise Fransız örneklerine göre hazırlanmıştır. Ders kitaplarının çoğu da yine Fransız örneklerine göre yazılmıştır (Yücel, 1994: 184- 185; Ergun, 1982: 78).

İmparatorluktan Cumhuriyete Tarih Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda okul programlarında yer almasından itibaren Osmanlı tarihi, tarih ders kitaplarında devlet merkezli bir bakış açısıyla yazılmıştır. Bu durum özellikle 1880'lerden itibaren giderek artmış II. Meşrutiyet dönemine kadar gelmiştir (Somel, 2010:245). Öğrencilerin tarih derslerinde edindikleri bilgilerin, Osmanlı'nın eski görkemli günlerindeki durumuyla mevcut durumu arasında kıyaslama yapmalarında ve hoşnutsuzluk duymalarında önemli bir paya sahip olduğuna inanılmaktaydı (Somel, 2010: 330). Bundan dolayı eleştirilere ortam hazırladığı düşünülen, tarih dersleri programlardan kaldırılarak kısa bir Osmanlı tarihiyle sınırlanmış, bunun yerine ahlâk ve dinsel içerikli dersler konmuştur (Alkan, 2007: 387; Berker, 1945; Fortna, 2005: 250-251; Mahmud Cevad, 2002; Yücel, 1994; Ergin, 1977: 839-844). Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih eğitimi II. Abdülhamit döneminden itibaren siyasal tartışmaların merkezinde yer almış, bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasındaki dönemlerde de devam etmiştir. İnsanlık tarihinin birikim ve deneyimlerini yansıtan bir içeriğe sahip olması tarihi, siyasal, dinsel, kültürel, toplumsal ve ekonomik tartışmalarda sıkça başvurulan bir alan haline getirmiştir.

Özellikle Tanzimat sonrasında başlayan ve giderek sayıları hızla artan, etkin bir mekanizmanın denetiminden yoksun olarak faaliyet gösteren yabancı ve azınlık okulları üzerinden yayılan muhalif düşünce ve akımların yarattığı rahatsızlıklar II. Abdülhamid döneminde eğitim sisteminde sıkı bir denetim ve sansüre neden olmuştur. Rahatsızlık yaratan düşünce ve eylemlerin başlıca nedeni bu okullarda okutulan dersler, ders kitapları ve öğretmenler olarak görülmüştür. Çözüm olarak imparatorluğun kendi ilk, orta, yüksek ve mesleki eğitim kurumlarını yaygınlaştırarak kendi denetim ve inisiyatifi altında yürütülmesine yönelik yoğun bir çabayla sonuçlanmıştır. Okulların programları ve ders kitapları sıkı bir denetimden geçirilmiş, muzır olduklarına hükmedilen dersler programlardan çıkarılmış, öğretmenlerine işten el çektirilmiş, ders kitapları yasaklanmış ve bunların yerine Maârif Nezâreti tarafından onay alan resmi bir toplum ve devlet anlayışını benimsetmek amacıyla programlara yeni dersler konmuştur. Programlara yoğun olarak din ve ahlak dersleri eklenirken tarih dersleri büyük bir ölçüde programlardan çıkarılan ve kitapları yasaklanan derslerin başında gelmiştir. Bütün bu düzenlemelerin amacı hanedana "sadık ve itaatkâr" bir Osmanlı teba'ası yaratmaktı (Alkan, 2006: 386-394; Alkan, 2008: 45-55). II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanından yaklaşık iki yıl sonra 1910 yılından itibaren eğitim ile ilgili düzenlemelere girişilmiş, ilk ve ortaöğretimin kurumsal yapısı, içeriği ve amacı yeniden tanımlanmış, program ve ders kitapları, batıdaki örnekleri incelenerek *İthhat ve Terakki Fırkası*'nın hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte tarih derslerine müfredatlarda oldukça önemli bir zaman ayrılmış, dersler içeriklerine uygun olarak farklı isimlerle

Turkish Studies

yer alırken ulusal bilinç oluşturma etkin birer araçları olarak değerlendirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde tarih eğitiminin ulusal bilinç oluşumunu destekleme görevi geliştirilerek sürdürülmüştür. Bunun en somut göstergesi tarih programlarında Türk tarihini içeren konulara ayrılan yerin her düzenlemede artmış, Avrupa ve Dünya tarihinin azalmış olmasıdır. Bu nedenle imparatorluktan cumhuriyete geçişle birlikte tarih eğitiminde yapılan düzenlemeler, “Mekâtib-i Sultâniye”lerin birinci devresini oluşturan “Devre-i Evvelî” ile cumhuriyetin “Lise”lerinin birinci devresini oluşturan “Lise Birinci Devre” ya da “Ortamektep” programları üzerinden işlenecektir.

“1331 (1915) Mekâtib-i Sultâniye Müfredat Programı”nda Tarih

1331 (1915) yılında hazırlanan *Mekâtib-i Sultâniye Müfredat Programı* ’nda araştırmamızın konusunu oluşturan “Devre-i Evvelî” evresine dört yıllık bir süre ayrılmıştır. “*Devre-i Evvelî*” programında yer alan derslerin sayısı her sınıf için farklı olmakla birlikte haftalık toplam ders saati 30 olarak belirlenmiştir. Haftalık 30 saati içerisinde birinci sınıfta 12 ders, ikinci sınıfta 12 ders, üçüncü sınıfta 14 ders, dördüncü sınıfta 15 derse yer verilmiştir. Öğrencilere dört yıl içerisinde öğretilen ders sayısı toplam olarak 17’dir. Tarih derslerine her sınıfın programında haftada 2 derslik bir süre ayrılmıştır. Her sınıfın tarih derslerinde öğretilmesi planlanmış olan konuların kısaca gözden geçirilmesi, imparatorluktan Cumhuriyete geçiş evresinin tarih eğitimindeki sürekliliklerin ve değişimlerin kavranması açısından oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Altıncı Sınıf: “Medhal” başlığı altında; tarihin tanımı, önemi, kaynakları, bölümleri, diğer bilimlerle ilişkileri, tarihten önceki devirler, tarihin başlangıcı; insan ırkının dilleri; dünyanın yaratılışı ve insanın yayılması, tarihi devirler; ilköğretim, ortaçağ, yeniçağ ve bu çağların genel özelliklerini işleyen konularla başlanmıştır (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 82). Dünyanın ve evrenin oluşumunu kaynağını kutsal kitaplardan alan “eski uhrevî anlayış” yerine “Darwinist” bir yaklaşımın açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Toprak (2011) İmparatorluk dönemi tarih eğitiminin bu boyutunu işleyen önemli veriler içermektedir (Toprak, 2011: 21-24). Giriş niteliğindeki bu konulardan sonra “*Kurûn-ı Evvelî*” başlığı altında ilk çağ tarihi ve uygarlıklarının işlendiği bölüm gelmektedir. Burada doğuda ve batıda ortaya çıkan belli başlı büyük uygarlıklar ve bunları kuran toplumlar işlenmiştir. Doğuda ortaya çıkan belli başlı büyük uygarlıkların, “*Akvâm-ı Kadîme-i Şarkîyye*” bölümü altında “*Mısırîler, Keldanîler ve Asurîler, İbranîler, Fenikeliler, İranîler, Hititler, Anadolu’da teşekkül iden hükûmetler, Hind ve Çin ve Türkistan*” alt başlıklarıyla verilmesi kararlaştırılmıştır (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 82-83). *Yunaniler* başlığı altında; *Yunanistan, Isparta, Atina, Medya Muhârebesi, Atina Medeniyeti, Atina’nın inkırâzı, Makedonya, Romalılar*, gibi dünya tarihinin belli başlı köklü uygarlıkları oldukça kapsamlı olarak programa yansıtılmış ve “*Hristiyanlığın Suret-i Zuhur-u ve İntişârı*” başlığı altında Hristiyanlığın doğuşu ve yayılmasına yer verilmiştir (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 84). Bu sınıfın programında “*Kurûn-ı Evvelî (İlkçağ)*” Türk tarihi (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 83); “*Türkistan: İlk Türkler Hakkındaki rivâyat, Ahlâk ve âbidât, ahvâl-i içtimâîyye*” başlıklarıyla sınırlı bir içerikle de olsa ortaöğretim düzeyinde ilk kez programlara girmiştir. Böylece tarih eğitiminde Osmanlı öncesi Türk tarihinin öğretilmesinine de başlanmıştır.

Yedinci Sınıf: Bu sınıfta ağırlıklı olarak “*Kurûn-ı Vustâ ve Kurûn-ı Cedîde-i Evvelî*” başlığı altında ortaçağ ve yeniçağın başlarında; “*Garbî Avrupa*”, “*İslâm Tarihi*” ve “*Türkler, İrânîler, Bizans*” olmak üzere üç ana başlık altında verilmiştir. Avrupa tarihi ve uygarlığı bölümünde; “*Barbarların İstîlâları, Barbar Krallıkları, Karolenjiyan Hanedanı, Almanya, Fransa, İngiltere*” gibi büyük hanedanlıkların tarihine yer verilmiştir (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 85-89). Yine “*Avrupa’nın İkinci Derecedeki Hükûmetleri*” başlığı altında Batı ve Doğu Avrupa’da hüküm süren hanedanlıklar olan; “*İsviçre, Henze, Floransa, Venedik, İskandinavya hükûmetleri; İslavlar, Çehler, Lehler, Sırbler ve Hırvatlar, Ruslar, Bulgarlar, Macarlar, Töton Şövalyeleri*” tarihi ile devam edilmiştir. Orta çağ Avrupa uygarlığı programında “*Kurûn-ı Vusta Medenîyyeti*”

Turkish Studies

başlığı altında “feodalite, Şövalyelik, Şato, zadegân, Kilise, Papalık, Engizisyon, Köylüler, Şehirler, sanâyi, ticâret, ulûm ve fûnûn, mi’mârî ve heykeltıraşlık” boyutlarıyla yer bulmuştur.

Yedinci Sınıf tarih programında yer alan ikinci ana başlık “İslâm Tarihi”dir. İslâm Tarihi “Kabl-el İslâm Arablar, Asr-ı sâdet, Halife-i Raşidin Devri, Devlet-i Emeviyye, Devlet-i Abbâsiye, Endülüs, Tavâif-i Müluk, Ehl-i Salib Seferleri, Medenîyyet-i İslâmiye” başlıkları altında oldukça kapsamlı olarak siyasal, askeri, toplumsal ve kültürel açıdan işleyen başlıklara verilmiştir. İslâm tarihinin belli başlı önemli olayları programa; “Velâdet-i bi’set-i Muhammediye” konusu ile başlayarak, İslâm tarihindeki önemli savaşlar, fetihler, iç çatışmalar, anlaşmalar, büyük İslâm devletleri, tarihsel nitelikleri ve bunların İslâm uygarlığına katkıları gibi yönleriyle yansıtılmıştır (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 87-88). 1915 Mekatib-i Sultaniye Müfredat Programı’nın “Devre-i Evveli” yedinci sınıf tarih programının üçüncü bölümü; ortaçağ Avrupa ve İslâm tarihi’nden ayrı bir kategori olarak değerlendirilmiş olan “Türkler, İrâniler, Bizans” konusundan oluşmaktadır (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 88-89). Bu bölümde, dönemin üç büyük tarihsel güç merkezi ayrı başlıklar altında oldukça kısa bir biçimde de olsa işlenmiştir. Bu program ile birlikte ilk kez ortaöğretim düzeyinde “Türk tarihi”ne de tarih derslerinde yer ayrılmıştır. “Türk tarihi”nin; “Türkler ve İslâmiyyet, Cengiz Han, Cengizin halefleri, Kıpçak Hânlığı, Kubilây sülâlesi, Hülâgu sülâlesi, etebbayı Cengizîyye, Timurlenk, Timurlenk’in halefleri” başlıkları altında oldukça sınırlı ve dar bir çerçevede üzerinden de olsa öğretime başlanmıştır. Yedinci sınıf programının sonuna düşülen; “Bu sınıfta târih dersinin kısım a’zamî târih-i İslâma tahsis edilmiş olduğundan Avrupaya aid kısım mümkün mertebeye muhtasar ve müfid bir surette tedris idilecektir” notu ile tarih derslerinin büyük ölçüde İslâm tarihine ayrılması uyarısında bulunulmuştur (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 89).

Sekizinci Sınıf: Bu sınıfta işlenecek olan tarih dersleri; “İstanbul’un Fethine Kadar Târih-i Osmanî” başlığı altında; Ertuğrul Gazi döneminden İstanbul’un fethine kadar olan Osmanlı tarihine ayrılmıştır (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 89-92). Bu süreç “Devr-i Te’sîs ve İstiklâl, Devri Fetret, Devr-i intibâh, başlıkları altında yer almıştır. İstanbul’un fethine kadar olan Osmanlı tarihini içeren bu bölümü “Kurûn-ı Cedide” başlığı altında “Kurûn-ı Vustânın hitâmı ve bu târihde Avrupa ahvâli.- Keşfiyyât-ı ticârîye ve te’sîsi müstemlekât; baharat, zıkmî maâdin. İhtirâât. Devr-i intibâh ve teceddüd; sanatkârlar, âbideler” başlıkları altında yeniçağda Avrupa’da belli başlı alanlarda yaşanan gelişmeleri değerlendiren konular izlemektedir. “Fatih Sultan Mehmet’in Devr-i Saltanatında Kırım”ın durumu ile başlayan Osmanlı tarihi “Karlofça Muâhededesine Kadar Târih-i Osmanî, Devr-i i’tilâ’, Köprülüler Devri, Devr-i Ric’at” ana başlıkları altında verilerek “Erdirne Vakâsı” ile sona ermektedir (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1330: 89-92). Osmanlı İmparatorluğu tarihinin kuruluşundan Karlofça Anlaşması’na kadar olan süreci; Osmanlı’nın; seferleri, muharebeleri, muahedeleri, muhasaraları, fetihleri, devr-i padişahları ve devr-i saltanatları, sadrazamlar, komutanlar ve bunların kahramanlıkları, vakay-ı dâhiliye ve hariciyeleri içerecek biçimde düzenlenmiştir. “Medenîyyeti Osmanîye” başlığı altında Osmanlı uygarlığı “Tarz-ı idâre, eyâlet idâresi, Teşkilât-ı askerîyye, sanâyi’, edebîyyât, ulûm ve fûnûn, âsâr-ı mi’mârîyye” boyutları ile işlenmesi benimsenmiştir. 14. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa tarihi “14. Asır Nihâyetine Kadar Avrupa” ana başlığı altında, “15. Asır Evâhirinde Avrupa, Fransa, İngiltere, Şarkî Avrupa” alt başlıkları altında sıralanmıştır.

Dokuzuncu Sınıf: “Mekâtib-i Sultânî” taliye devresinin “Devre-i Evveli” kısmının dokuzuncu sınıf tarih derslerinin konuları; “Târih-i Osmanî” ve “Avrupa” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. “Târih-i Osmanî” ana başlığı altında III. Ahmet dönemi’nden başlayarak, I. Dünya Savaşı ve kapütülasyonların kaldırılması’na kadar geçen dönemin Osmanlı tarihine

ayrılmıştır. Bu dönemlerin Osmanlı tarihi; “*Devr-i Ric’atın Devamı, Teceddüd ve Islâhât Devri, Devr-i Meşrûtiyet*” ana bölümleri altında verilmiştir (Maârif-i Umûmîye Nezâreti, 1330: 92-94).

Dokuzuncu sınıfta işlenmesi kararlaştırılan konuların diğer yarısını “*Avrupa tarihi*” oluşturmaktadır. Avrupa tarihi konuları; 18. yüzyılda Avrupa’nın Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya gibi ülkelerindeki hanedanlıklar ile başlayarak 19. yüzyılda Avrupa’da güzel sanatlar, edebiyat, bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle son bulmuştur. “*18. Asırda Siyâset-i Hâricîye, Fransa İnkılâb-ı Kebîri, İtalya İttihâdı, Almanya İttihâdı*” başlıkları altında verilen konular Avrupa’nın 18. yüzyıldaki siyasal durumuna ayrılmıştır. “*Yeni Balkan Hükûmetleri, Avrupa devletlerinin müstemlekât siyâseti, Aksâ-i Şark, Almanya İmparatorluğu, Kânûn-u Esâsî- Avusturya ve Macaritan; Millet münâzaaları- Rusya; Tarz-ı idâre, (serf) usûlünün ilgâsı- İngiltere, Hâkimîyeyet-i âmme; Amerika hükûmet-i müttehidesi*” başlıkları altında Avrupa’dan Uzakdoğuya kadar Dünya’nın genel durumunu yansıtan kesitlerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu sınıfın programındaki en ilgi çekici başlıkları derslerin sonunda; “*Sanâyi’ ve ticâretde tahvilât; buhar, eletirik; Sanâyi’ azîme, beyn-el-milel terakki-i nakliye; Şümendiferler, seyr-i sefaâin hatları- kablolar*” konuları oluşturmaktadır (Maârif-i Umûmîye Nezâreti, 1330: 94-95). Bu başlıklar altında bilim, teknoloji, haberleşme, taşımacılık, ticaret ve enerji alanında yaşanan yenilik ve buluşları öğreterek İmparatorluğun gelecek kuşaklarında bu yönde bir istek ve çaba uyandırılmak istendiği anlaşılmaktadır.

“(1340) 1924 Lise Birinci Devre (Ortamektep) Programı”nda Tarih

1924 yılında hazırlanarak yürürlüğe konan *Liselerin Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı* ve *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı* Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk “*Lise*” müfredat programlarıdır. Araştırmamızın konusunu oluşturan *Liselerin Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı*’nda 20 ayrı derse yer verilmiştir. Programda yer alan derslerin sayısı her sınıf için farklı olmakla birlikte haftalık toplam ders saati 28 olarak belirlenmiştir. Program kızlar ve erkekler için farklılıklar içermektedir. Haftalık 28 ders saati içerisinde birinci sınıfta; kızlara 11 erkeklere 12 ders belirlenmiştir. Kızlara *Terbiye-i Bedeniyye* dersi verilmesi uygun bulunmamıştır. İkinci sınıfta; kızlar ve erkekler 14 ders alacaklardır. Ancak kızlara “*Terbiye-i Bedeniyye*” yerine “*Ev İdaresi*” dersi konmuştur. Üçüncü sınıfta; kızlar ve erkeklere 14 ders verilmesi, kızların “*Çocuk Bakımı*”, erkeklerin ise “*Atölye*” dersi almaları kararlaştırılmıştır. Tarih derslerine her sınıfın programında haftada 2 saatlik bir süre ayrılmıştır. Her sınıfın tarih programında yer verilen konulara ana hatlarıyla göz atıldığında cumhuriyete geçişle birlikte tarih eğitiminde yaşanan değişim daha somut bir biçimde gözlenmektedir.

Birinci Sene: “Lise Birinci Devre” ya da daha yaygın bir söyleyişle “Ortamektep”lerin birinci sınıflarındaki tarih dersleri, “*Tarihe Giriş*”, “*Kurûn-ı Evveli*” ve “*Kurun-ı Vusta*” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş ünitesi; tarihe giriş niteliğinde konular olan; tarihin tanımı, önemi, kaynakları, diğer bilimlerle olan ilişkileri, tarihin başlangıcı, tarih öncesi ve tarihsel devirler konularını içermektedir (Maârif Vekâleti, 1340: 15). Bu konular “*1915 Mekatib-i Sultaniye Müfredat Programı*”nın “*Devre-i Evveli*” altıncı sınıf tarih programının girişinde daha kapsamlı bir içeriğe sahipti. 1915 programındaki “*İrk-ı elsine-i beşer; hilkat-ı âlem ve intişâr, benî Âdem*” başlıklı; insan ırkı ve dilleri; dünyanın yaratılışı ve yayılma, insan, konuları 1924 Ortamektep tarih programından çıkarılmıştır. Bu bölümde 1915 programına göre daha sınırlı bir çerçeveye yetinilmiştir. “*Kurûn-ı Evveli*” dersleri “*Şark Milletleri*”, “*Eski Türkler*”, “*Yunanlılar ve Makedonyalılar*” ve “*Romalılar*” ünitelerinden oluşmaktadır. “*Şark Milletleri*” bölümü altında; *Mısırîler, Keldanîler ve Asurîler, İbranîler, Fenikeliler, İranîler, Hititler, İdyalılar, Çin ve Hind*” uygarlıkları verilmiştir (Maârif Vekâleti, 1340: 15). Programdaki en önemli yenilik “*Kurûn-ı Evveli*” dönemi Türk tarihi; “*Eski Türkler; Orta Asya Yaylası hakkında coğrafi ma’lûmât; Eski Türkler (Hiyungnular, Yüeciler), Asya medenîyyeti târihindeki rolleri; Eftalitler, Tukyular,*

Turkish Studies

Uygurlar ve Medenîyyetleri, Şarkî Avrupada Türkler, Türklerin İslâmiyeti kabûlünden evvelki medenîyyetleri” konularını içermektedir (Maârif Vekâleti, 1340: 16). Bu konular 1915 programı ile kıyaslandığında daha geniş bir içeriğe sahiptir.

1924 Ortamektep tarih programındaki diğer bir yenilik “*Romalılar*” ile ilgili bölüme; “*Cumhûriyet devrinde içtimâî, idâri ve askerî teşkilât*” ve “*Cumhûriyet inhitâtının sebepleri*” konularının eklenmesidir (Maârif Vekâleti, 1340: 16). Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra tarih eğitimine ilk kez giren bu konuların amacı kurulan yeni devletin yönetim şekli olan “*cumhuriyet*” için eski ve köklü uygarlıklarından birisi üzerinden destek sağlayarak meşruiyet kazandırmaktır. Osmanlı İmparatorlarının da büyük bir hayranlık duydukları Roma İmparatorluğu’nun görkemliliğinden, gücünden ve tarihsel konumundan yararlanarak cumhuriyet’in sağlayabilecekleri konusunda bir sempati duygusu yaratılabileceği düşünülmüş olabilir. Bu sınıfta işlenen diğer bir konu ise 1915 programında da yer alan “*Kurun-ı Vustâ*” da “*Garbî Avrupa*” konusudur (Maârif Vekâleti, 1340: 17). 1924 programında bu bölüm kısaltılmış, bir anlamda özetlenmiş olarak yer bulabilmiştir. Bu bölümün içeriği ikinci sınıfta işlenecek olan konular için hazırlık olarak düzenlendiği izlenimini uyandırmaktadır.

İkinci Sene: 1924 Ortamektep programı incelendiğinde “*Kurun-ı Vustânın Devamı*” başlığı altında verilen ikinci sınıf tarih derslerinin; İslâm ve Türk tarihine ilişkin konuları içerdiği dikkat çekmektedir. Bu sınıfta okutulan dersler; “*Arab Tarihi*”, “*İslâmda Cumhûriyet*”, “*İslâmda Mutalkiyyet*”, “*Türkler ve İslâmiyet*”, “*Oğuz Türkleri*”, “*Anadolu’da Türkler*” ve “*Timur Devri*” bölüm başlıkları altında verilmiştir (Maârif Vekâleti, 1340: 17-20). “*Arab Tarihi*” başlığı altında İslâm öncesi Araplar’ın, din, ahlâk ve adetleri, İslâm’ın doğuş ve yayılma döneminde İran ve Doğu Roma ile ilişkisini işleyen konular yer almıştır. Ortamektep tarih derslerinin niteliğini yansıtan en önemli yeniliklerden iki tanesi bu sınıfın programına yansımıştır. Bunlardan birincisi; “*İslâm tarihi*”nin “*İslâmda Cumhûriyet*” ve “*İslâmda Mutalkiyyet*” biçiminde iki ayrı döneme ayrılmasıdır. 1915 programında İslâm tarihinin ilk dönemleri; “*Halife-i Raşidîn Devri*”, “*Asr-ı sâdet*” başlıkları altında yer almıştır. 1924 programındaki yeni adı altında “*İslâmda Cumhûriyet: Mesail-i dâhiliyye ve fütûhât, İran ve Roma medenîyyetleri ile temasların te’sîrâtı, dîni ve siyâsi ihtilâflar. Cumhûriyet devrinde siyâsi ve içtimâî teşkilât*” konularını içermektedir (Maârif Vekâleti, 1340: 18). Cumhuriyetin topluma benimsetilmesinde dinsel duygulardan destek alma ihtiyacı duyulması başlığın bu şekilde belirlenmesinde önemli etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Bu sınıfın programında dikkat çeken diğer önemli bir yaklaşım 1915 programında alt başlık olarak geçen “*Türkler ve İslâmiyet*” konusunun ana bölüm başlığı olarak daha kapsamlı bir içeriğe kavuşturulmasıdır Türklerin İslâmı kabul etmeleriyle başlayan Türk ve Türk devletleri tarihi İslâm tarihine eklemlenerek şu başlıklar altında verilmiştir:

“*Türkler ve İslâmiyet*

İlk Türk ve islâm münâsebeti, İslam memleketlerinde Türkler, Sâ mânîler devrinde Türkler Sâ mânîlerin teşkilât-ı siyâsiye ve içtimâiyyesi, Sâ mânîler zamanında Orta Asya

Karahanlılar hükûmeti, usûl-i idâre, ordu, içtimâî sınıf teşkilâtı, siyâset-i dîniyye, medenî müesseseler, Acem edebiyatının te’siri.

Gaznevîler; Siyâset-i dîniyye, hükûmdarların tarz-ı idâresi, Gaznevîler devrinde ulûm ve fînûnun ve sanâyi’-i nefise (Maârif Vekâleti, 1340: 18-19).”

1915 programına kıyasla Türklerin İslâm ile olan ilişkileri daha kapsamlı biçimde yansıtılmıştır. Aynı çerçevede Orta Asya’nın bu dönemdeki durumu ve ilk Müslüman Türk devletleri olarak bilinen devletlerin tarihi de farklı boyutlarıyla belli başlıklar altında ilk kez 1924 *Lise Birinci Devre (Ortamektep) Müfredatı* ile ortaöğretim programlarına girmiştir. Programdaki ikinci önemli yenilik; İkinci Meşruiyet’e kadar unutulmuş olan, unutturulmak istenen Osmanlı

Turkish Studies

öncesi Türk tarihinin daha önceki programlara kıyasla oldukça ayrıntılı bir biçimde yansıtılmış olmasıdır. Birinci sınıf derslerinde Türk Tarihi ilk çağlardan İslâmiyeti kabullerine dek getirilmekteydi. İkinci sınıfta “*Türkler ve İslâmiyet*” bölümünde Türklerin İslâmî kabulünden başlayarak, İstanbul’un fethine kadar olan dönemlerini içerecek biçimde planlanmıştır. Osmanlı öncesi Türk tarihini konu edinen; “*Oğuz Türkleri*” bölümünde (Maârif Vekâleti, 1340: 19-20); Oğuz Türkleri’nin batıya doğru göçleri, İslâmiyeti kabulleri, Kuzey İran, Güney Kafkaslar, Kuzey Suriye ve Anadolu’nun Türkleşmesi ve beşinci yüz yılda Oğuzların yayılmış oldukları coğrafya gibi konuları içeren başlıklar hâlinde programa alınmıştır. Yine aynı bölüm başlığı altında; Selçuklular, Selçuklular’ın Sâmânîler ve Gaznelilerle ilişkileri, Selçuklu Devleti’nin kurulması ve fetihleri, Bizans ile ilişkileri, Malazgirt Savaşı, Selçuklu uygarlığı, Fatımîler, Atabeyler, Eyyubiler, Haçlı Seferleri ve sonuçları ayrıntılı olarak ortaöğretim tarih programlarına ilk kez girmiştir.

“*Anadolu’da Türkler*” bölümünde (Maârif Vekâleti, 1340: 20); Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan önce Anadolu’nun siyasal ve toplumsal durumu, Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşu ve Anadolu’nun Türkleşmesi, Bu dönemde Orta Asya’nın genel durumu, Harzemşahlar devleti ve uygarlığı, Cengiz İstilasının nedenleri ve sonuçları işlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesi, İlhanlılar, Moğol tahakkümü altında Anadolu, Anadolu’da kurulan Türk Beylikleri konularına yer verilmiştir. Bizans sınır boylarında Türkler, “*Balkanlarda Türk İstilâsı, İstilâ’yı Teşmil Eden Âmiller*” Balkanlardaki mücadelelerin sonuçları, Osmanlı İmparatorluğu ve çeşitli yönerileri Anadolu Türk uygarlığı konuları bu bölüm altında işlenmesi kararlaştırılan başlıca konulardır. Türk Tarihi ile ilgili diğer önemli bir konu “*Timur Devri*” başlığı altında (Maârif Vekâleti, 1340: 20); Timur dönemi, Timur’un Anadolu’yu işgali, işgalin sonuçları, Timurluların Orta Asya Türk uygarlığı içerisindeki yerini ele alan başlıkların yer almasıdır. “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Yeniden te’sisi*” başlığı altında; Osmanlı’nın yeniden kuruluşu, Anadolu ve Rumeli’nde birliğin sağlanması, “*Şeyh Bedrettin Hareket-i İhtilâliyesi ve Neticesi*”, Karamanlılar ile mücadele, Haçlı Seferleri, “*Bakanlarda Türk İhtilâlinin Tevsii*”, Bizans’ın çöküşü, İstanbul’un fethi sırasında Avrupa ve Rönesans konuları verilmiştir (Maârif Vekâleti, 1340: 20).

Üçüncü Sene: Bu sınıfın tüm tarih dersleri Osmanlı tarihine ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerine ayrılmıştır. Ortamekteplerin son sınıflarında öğretilmesi kararlaştırılan tarih derslerinin ilk ünitesi olan “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Devr-i İttulası (Tanınma Dönemi)*”; Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlar ve Anadolu’daki fetihlerinden, Sokullulular döneminin sonuna kadar olan tarihsel olayları içermektedir. Osmanlı tarihinin Cumhuriyet dönemine kadar olan süreci; “*Tefevvuk Devri Yükselme (Dönemi)*”, “*Ric’at Devri (Gerileme Dönemi)*”, “*Tanzimat Devri*”, “*Meşrûtiyyetin İlânı*”, bölümleri altında verilmiştir (Maârif Vekâleti, 1340: 21-22). Bu sınıfın konu başlıkları, 1915 Mekatib-i Sultaniye Müfredat Programı’nın “*Devre-i Evveli*” tarih programındaki Osmanlı tarihine ilişkin konu başlıkları ile kıyaslandığında önemli farklılıklar görülür. 1915 programında Osmanlı Tarihi konuları kronolojik sırasına uygun olarak Osmanlı padişahlarının dönemlerindeki; kara ve deniz seferleri, savaşlar, kuşatmalar, anlaşmalar, fetihler, iç ve dış siyasal olayları ve çeşitli açılardan uygarlık alanındaki gelişmelere yer verilmiştir. Tarihsel gelişmeler padişahlar, sadrazamlar ve büyük kumandanların hayatlarını ve isimlerini esas alan başlıklar üzerinden düzenlenmiştir. 1924 Lise Birinci Devre Müfredat Programı’nda ise Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihi; kuruluş, yükselme ve gerileme dönemleri biçiminde süreçlere ayrılmıştır. Aslında bu dönemlendirme, 1915 programında da kullanılmıştır. Ancak 1924 programında bu dönemlendirme anlayışı oldukça belirgin olarak öne çıkarılmış ve alt başlıktan ünite başlığı hâline gelmiştir. Eski program ile en belirgin farkı padişah, sadrazam, komutan isimleri üzerinden belirlenen konu başlıkları yerine belli bölgelerdeki gelişmeleri ya da fetihleri, savaşları, anlaşmaları, olayları, süreçlerin genel özellikleri, reformları ve uygarlığın belli alanlarındaki gelişmeler üzerinden vurgulayan başlıklar biçiminde düzenlenmiştir. 1915 Programı Osmanlı padişahları, sadrazamlar ve komutanların isimleriyle dolu bir katalog görüntüsü verirken 1924

Turkish Studies

programında kişi isimlerine yok denecek kadar az yer verildiğini söylemek abartılı olmaz. Ortamektep tarih programının Osmanlı İmparatorluğu tarihini içeren konu başlıkları altında sadece; Timur, Şeyh Bedrettin ve Damat İbrahim Paşa isimleri geçmiştir. Bunların dışında hiçbir Osmanlı Büyüğü'nün adına rastlanmamaktadır.

Ortamektep tarih derslerinin son konusu Türkiye Cumhuriyeti'ne giden tarihsel sürece ayrılmıştır. “*Meşrûtiyyetin ilânı*” başlığı altında; “*İtalya ve Balkan muhârebeleri, Hârb-i Umûmî'de Türkiye Mondros Mütârekesi İmparatorluğu'nun inhilâli, İzmir ve Anadolu'nun işgali*” konuları ilk kez tarih programlarına alınmıştır. Yine “*Millî İntibâh Devri*” bölümü başlığı altında; “*İstiklâl Hârbi, Türkiye Devleti'nin Kuruluşu, Cumhûriyet, Hilâfetin İlga'sı. Bugünkü Türk Âlemi*” konularına yer verilmiştir (Maârif Vekâleti, 1340: 22). Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreç tarih derslerinin bir parçası hâline gelmiş, Türkiye cumhuriyeti'ne ilişkin resmi bir görüş oluşturulması yolunda ilk adım atılmıştır.

“1927 Ortamektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl”de Ortamekteplerde Tarih

II. *Heyet-i İlmiye'de* kabul edilmiş olan 1924 “İlk Mektepler”, *Liselerin Birinci Devre (Orta Mektep)*, ve *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu*’ndan sonra eğitim ve öğretimin içeriğini Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal çizgisi ile uyumlu hâle getirmek için ivedi olarak kısa sürede hazırlanmış ve kabul edilmiş olan programlardı. Bu nedenle daha geniş bir zamanda ve kapsamlı bir biçimde hazırlanmış programlar için çalışmalara hemen başlanmıştır. Yeni programların uygulanmasının sonuçlarını almak üzere öğretmenler ve müfettişlerden görüşlerini içeren raporlar istenmiştir. 1925 yılında tüm öğretmenlere derslerinde okuttukları ders kitapları ile ilgili görüşlerini kendilerine sorulan üç soruyu yanıtlayarak yazmaları istenmiştir. Bu görüşler programlar ve ders kitaplarının iyileştirilmesi için yapılan çalışmalara temel oluşturmuştur.

Öğretmenlerden ve müfettişlerden gelen görüş ve eleştiriler doğrultusunda gereksinim duyulan düzeltmeleri yapmak üzere harekete geçilmiştir. Öncelikle “*1924 İlk Mektepler Müfredat Programı*”nda gerekli olan düzeltmeleri yapmak üzere yürütülen çalışmalar sonuçlandırılarak yeni İlk Mektepler Programı olan *1926 İlk Mektepler Programı*, 1926-1927 ders yılında, seçilen birkaç okulda denenmiştir. Pilot uygulamadan alınan sonuçlara göre kapsamlı bir biçimde yeniden gözden geçirilip, bazı değişikliklerden sonra 1927-1928 ders yılında Türkiye'deki bütün ilkokullarda yürürlüğe girmiştir. (Başgöz, 1995: 107). Ortamektep programlarında yapılması gereken düzeltmeler ise programın tümünden daha çok belli derslerde yaşanan sıkıntıların ve yöneltilen eleştirilerin giderilmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu konu “*1927 Ortamektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*”de *Ortamektep Tarih Programı*”nın girişinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“*Ortamektep ve lise müfredat programlarında üç senelik tecrübeye ve bu babda yapılan tetkikat ve teftişten alınan neticeye göre yapılması zârûri görülen cüz'î ta'dilâtın sonra her iki devre tevzi' ders cetveliyle târih, coğrafya, edebiyat, riyaziye programlarının iktisâb etmesi lâzım gelen şekli, esbâb-ı muvacebesiyle birlikte merbûten takdîm kılınmıştır...* (Maârif Vekâleti, 1927: 3).

1340 senesinde yapılan lise programının bazı mevâddının tatbikinde müşkülâta tesâdüf edilmekde olduğu gerek müfettiş raporlarından gerek muallimlerin mürâcaat edilen şifahî ve tahrîrî mülâhazalarından anlaşılmaktadır.

Vekâlet, bir mektep nesli üzerinde tatbik edilerek netâyici, müsbet bir tarzda elde edildikçe bir programı ta'dil ve tebdil etmemeği esas olarak kabûl etmiş ve bi-l-hassa sık sık program değiştirmenin mektep ve çocuklarımız üzerindeki muzırr te'sirâtını da dâima göz önünde tutmuştur. Ancak sarâhaten tatbiki kâbil olmadığı anlaşılan bazı dersler müfredâtında mekteb teşkilâtını bozmayacak, tatbiki hiçbir nevî karışıklığı mücib olmayacak tâ'dilâtı yapmaktada bir ma'zûr görmemiştir. Bil-akıs ne kitaplarda ne sınıflarda mühim bir değişikliği mücib olmayacak olan, tecrübenin emr ettiği bu cüz'î ta'dilat, elde mevcut programın tekâmülünde hizmet eyleyecektir.

Turkish Studies

Bu itibarla en çok tatbikinde müşkilât görüldüğü müfettiş ve muallimalerin mütâlaalarıyla tâyin eden edebiyat târihi, târih, coğrafya programlarında aşağıda gösterilen ta'dilat yapılmıştır (Maârif Vekâleti, 1927: 6) Programın bütünü üzerinde yapılan düzenlemeler bir yana, tarih programlarındaki değişiklikler oldukça kapsamlı olmuştur.

1927 yılında yapılan düzenlemeyle derslerin saat *Ortamektep ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*'de *Ortamektepler* için erkekler için 17, kızlar için 19 ayrı derse yer verilmiştir. Programda yer alan derslerin sayısı her sınıf için farklı olmakla birlikte haftalık toplam ders saati eski programda 28 iken 32'ye çıkarılmıştır. Program kızlar ve erkekler için farklılıklar içermektedir. Haftalık 28 ders saati içinde birinci sınıfta; kızlar ve erkekler için 11 ders belirlenmiştir. İkinci sınıfta; kızlar için 15 ve erkekler 14 ders alacaklardır. Üçüncü sınıfta; kızlar için 16 erkekler için 15 ders verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu programdaki en önemli yeniliklerden bir tanesi de “Terbiye-i Bedeniye” dersinin adının “Jimnastik” olarak değiştirilerek kızlara da verilmesidir. Kızlara erkeklerden farklı olarak “Ev İdaresi” ve “Çocuk Bakımı” derslerinin eski programlarda olduğu gibi verilmesi ve eski programlarda sadece erkek öğrencilerin aldıkları “Atölye” derslerini kızların da birinci sınıfta 2, ikinci ve üçüncü sınıflarlarda birer saat alması benimsenmiştir. Bu programda Tarih derslerine eskiden olduğu gibi yine her sınıfın programında haftada 2 saatlik bir süre ayrılmıştır. Her sınıfın tarih programında yer verilen konulara ana hatlarıyla göz atıldığında Cumhuriyet’e geçişle birlikte tarih eğitiminde yaşanan değişim daha somut bir biçimde gözlenmektedir.

Programın bütünü üzerinde yapılan düzenleme ve değişimler bir yana tarih ders programlarında oldukça kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. 1924 Müfredat programında liselerin birinci devresi olan Ortamektepler’de; İlkçağ tarihi, İslâm tarihi, Orta Asya’dan itibaren Osmanlı öncesi Türk tarihi, Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet’in birinci yılına kadar olan tarihinin yer verilmiştir. Bu sınıfın programında Avrupa ve Dünya ölçeğinde yaşanan tarihsel gelişmeler Türk ve Osmanlı tarihiyle olan bağlantısıyla yansıtılmıştır. Lise İkinci Devre tarih programı ise; “Tarih-i Kadim” başlığı altında Eskiçağ uygarlıkları, Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa ve Dünya tarihi, Asr-ı Hâzır Tarihi ve Dünya tarihi ile bağlantısı oranında Osmanlı tarihine ayrılmıştır. Bu yapısı ile birbirini tekrar eden değil, tamamlayan bir program olarak düzenlenmiştir. “Orta Mektep” ve “Liselerin İkinci Devre” tarih dersleri bir birinin devamı olan bir süreç olarak planlanmış ve tekrarından kaçınılmıştır. 1927 müfredat değişikliğinden sonra bu durum değişmiştir. 1924 müfredatında liselerin ikinci devresinde Türk ve İslâm tarihine çok az yer verildiği eleştirileri doğrultusunda değişime gidilmiştir. 1927’de yapılan değişiklikle liselerin birinci devresinde yer alan konular liselerin ikinci devresinde daha ayrıntılı olarak tekrarlanmıştır. Böylece liselerin ikinci devre tarih programında yer alan Avrupa ve Dünya tarihi konuları gerilerken İslâm ve Türk tarihi, “Ortamektep” ve “Lise İkinci Devre” programlarına hâkim olmuştur. 1927’de ortaöğretim tarih programlarında yapılan değişiklik daha çok lise olarak adlandırılan liselerin ikinci devre programlarında olmuştur. “Ortamektep” tarih programlarında yapılan değişiklik oldukça sınırlı kalmıştır. 1927 *Ortamektep ve Lise Müfredat Programına Zeyl*’inde “Ortamektep” tarih programlarındaki değişim, birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf programlarına yapılan bazı eklemeler ve çıkarmalar biçiminde olmuştur. Her sınıfın programında yapılan düzenlemeler kısaca şöyledir

Birinci Sınıf: 1924 Ortamektep birinci sınıf tarih programının girişinde yer alan bir bilim olarak tarihin tanımı, önemi ve kaynakları; “*Târihin ta’rîfi, ehemmiyeti, menşe’leri, diğer ilimlerle münasebetleri, târihin başlangıcı- Kabl-el- târih ve târihi devirler*” başlıkları ile verilmiştir. Bu bölüm 1927 programında oldukça kısaltılarak sadece; “*Târihin başlangıcı- Kabl-el- târih ve târihi, devirler*” (Maârif Vekâleti, 1927: 13) konuları ile sınırlı kalmıştır. Yine 1924 programında; “*Kurûn-ı Vustâ*”da “*Garbi Avrupa*” bölümü altında kavimler göçü ve Roma İmparatorluğu’nun

bölünmesini ve Avrupa'nın genel durumunu içeren bölüm değişime uğramıştır. 1927 Programında bölüm "*Şark-î Roma ve İran*" başlığı altında şöyle belirlenmiştir (Maârif Vekâleti, 1927: 15):

"Şark-î Roma ve İran
Romanın inkisâmından itibaren Şarki Romaya umûmî bir nazar; garbe doğru fütühât,
İranîlerle mücâdele, Şark-î Romada i'tiz'aller, Şark-î Roma'da Yunan harsının tefavvuku, Bizans
medenîyyetinin Yakın Şarkta te'sirleri,
Makedonya istilâsından sonra İran'a umûmî bir nazar; Sâsânîler, teşkilât ve medeniyetleri.
Garb Kurûn-ı Vustasının mebadiyesi
Umûmî muahâceret ve neticeleri."

1924 programında eksik kaldığı düşünülen Ortaçağ başlarında Doğu'nun durumu Doğu Roma ve Sasânîler üzerinden verilmeye çalışılmıştır. "*Ortamektepler*"in birinci sınıflarının tarih dersi programında yapılan düzenlemelerin en dikkat çekeni bir bilim olarak tarihin niteliği ile ilgili bölümün iyice daraltılmış olmasıdır. En kapsamlı içeriğine 1915 programında sahip olan bu bölüm her program değişikliğinde kısaltılarak iyice sınırlı bir içeriğe kavuşturulmuştur.

İkinci Sınıf: Bu sınıfın programında en dikkat çeken değişiklik 1924 programında "*İslâmda Cumhuriyet*" başlığının 1915 programında olduğu gibi tekrar "*Halife-i Raşidin Devrinde Siyâsî ve İçtimâî Hayât*" başlığı altında verilmesidir (Maârif Vekâleti, 1927: 16). Yine programda İstanbul'un fethi döneminin Osmanlı tarihini içeren "*Osmanlı İmparatorluğu*" başlıklı bir bölüm eklenmiştir (Maârif Vekâleti, 1927: 18-19). Bu bölüm altında: "*İstanbul'un fethi sırasında Avrupa'nın ve Yakın Şark'ın umûmî manzarası (muhtasarın). On beşinci asrın nihâyetine kadar Osmanlı Devleti'nin inşâ-ı. Osmanlı-Mısır, Osmanlı-Sâfevî münasebet ve mücâdeleleri. Osmanlı Devleti'nin şark ve cenûb siyâseti, on altıncı asırda şarka ve cenûba doğru tevsî-i, garb ile münasebet: kara ve denizde mücâdele ve neticeleri. On beşinci asır nihâyetine kadar dâhili mühim vâkialar*" başlıklar eklenmiştir.

Üçüncü Sınıf: Üçüncü sınıf programında da bazı değişiklikler dikkat çekmektedir. 1924 programında Osmanlı tarihini dönemlendirilmesinde kullanılan "*Tefevvuk Devri Yükselme (Dönemi)*", "*Ric'at Devri (Gerileme Dönemi)*" gibi dönemlendirmeler yerini yüzyıllar üzerinden dönemlendirmeye bırakmıştır. 1924 programında da yüzyıl kavramı kullanılmıştır. Ancak bu daha çok Avrupa tarihi ile ilgili konuların başlıkları için tercih edilen bir yaklaşımdır. 1927 programına kadar olayların hicrî olarak verilen tarihleri de artık miladi olarak verilmeye başlanmıştır. Üçüncü sınıfın programındaki diğer bir yenilik Osmanlı tarihsel gelişmelerine paralel olarak aynı yüzyılların Avrupa tarihine ilişkin konular eklenmiştir. Programa on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu asırda Avrupa tarihini yansıtan başlıklar eklenmiştir. Böylece Osmanlı ile Avrupa'da yaşanan gelişmeleri eş zamanlı olarak karşılaştırabilme olanağı sunulmuştur. 1927 Orta Mektep tarih programındaki en önemli yeniliklerden bir tanesi Türkiye Cumhuriyeti'ne giden tarihsel sürecin anlatıldığı bölümde olmuştur. 1924 programında "*Millî İntibâh Devri*" başlığını taşıyan bölümün yeni adı; "*Yeni Türkiye'nin Te'sisi*" olmuştur (Maârif Vekâleti, 1927: 21). Konu başlıkları 1924 programı ile eklenmiş olan yeni bir başlık dışında tamamen aynıdır. 1927 program düzenlemesi ile eklenen yeni konu "*Gazi Mustafa Kemal*" başlığını taşıyan bölümdür. Bu ekleme ile artık Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ve "*Türk Devrimi*"nin öncüsünün yaşamı "*Gazi Mustafa Kemal*" başlığı altında (Maârif Vekâleti, 1927: 21) tarih derslerinin bir parçası hâline gelmiştir.

İki Dönemin Tarih Programları Üzerine Bir Karşılaştırma

Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ortamektep tarih programları karşılaştırıldığında süreklilik ve değişim gösteren öğeler olduğu dikkat çekmektedir.

Turkish Studies

Yukarıda genel çizgileriyle yansıtılan ve ekte tam metin olarak verilen içerikler üzerinden bu öğeler değerlendirildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun *Mekteb-i Sultânî Devre-i Evveli Müfredat Programı* ile Türkiye Cumhuriyeti'nin *Liselerin Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı* 'nda verilen tarih dersleri karşılaştırıldığında önemli değişime gidildiği görülür. 1915 *Mekatib-i Sultaniye Devre-i Evveli Müfredat Programı* ile ilk kez "Methal" başlığı altında; tarihin tanımı, önemi, kaynakları, diğer bilimlerle olan ilişkisine yer verilmiştir. Bu bölümde tarihin başlangıcı, insan ırkının dilleri, Dünya'nın oluşumu ve insanın yayılması, tarihi devirler; ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve bu çağların genel özellikleri konuları kapsamlı bir biçimde işlenmiştir. Bu bölüm dünyanın ve evrenin oluşumunu kutsal kitaplardan kaynak alan "eski uhrevi anlayış" yerine "Darwinist" bir yaklaşımla açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Ancak bu bölüm Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ile birlikte sınırlanmış ve 1924 *Lise Birinci Devre (Orta Mektep) Müfredat Programı* 'ndan insan ırkının dilleri, dünyanın yaratılışı ve insanın yayılması konuları çıkarılmıştır. *Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti* tarafından hazırlanan ve 1931 yılından itibaren okutulmaya başlanan ders kitaplarının çerçevesine uygun olarak hazırlanan 1932-1933 *Ortaokul Müfredat Programı* 'ndaki "Beşer Tarihine Giriş" bölümüyle "Kâinat Tabiat" başlığı altında tekrar girmiştir. Bu bölüm; "İlk insanların iptidai telakkileri ve bugünkü hakikatlar.-Kâinat-Tabiat-Tabiatın büyük kanunu – Zekâ. Dünya ve Hayat: Dünya ve hayat hakkında yanlış fikirler.- Hayat Zinciri.- İlk hayat izleri.-İlk balıklar. Hem kara hem deniz hayvanları.-Yerde sürünen hayvanlar, kuşlar, ilk memeli hayvanlar.-Bugünkü hayvanlar ve nebatlara benzeyen hayvanların ve nebatların görülmesi.-Hayatın men'şei.-Hayat nasıl başladı?-İnsanın cediti. İnsanların ilk cetlerinden bugüne kadar geçen nesillerin varlık izleri: İnsanların ilk cediti.-İlk mühim izler.-50 bin sene evvelki insanların hayat ve maişetleri.-İnsan cemiyetleri hakkında ne bilmek isteriz, bu nasıl mümkün olur" başlıkları altında oldukça kapsamlı bir içeriğe kavuşturulmuştur.

1915 *Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı* Osmanlı hanedan ailesine ve padişaha bağlılık, sadakat ve itaat duygusu yaratmayı amaçlamıştır. 1924 *Lise Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı* 'nda bunun yerine cumhuriyete bağlılık ve hizmet anlayışı geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran vatandaşlar topluluğundan veya başka bir deyişle "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkından" oluşan bir "devlet ulusu" veya "yurttaşlar ulusu" bilincine bırakmıştır. Cumhuriyeti halk için cazip hâle getirerek sempati uyandırmak amacıyla Roma ve İslâm tarihinden de yardım alma yoluna gidilmiştir. Roma tarihi ile ilgili bölümde "Cumhuriyet" konusu kapsamlı başlıklar altında yer almış ve İslâm tarihi'nin "Dört Hâlife Dönemi", "İslâm'da Cumhuriyet Dönemi" olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak 1927 program değişikliğinde Roma tarihi aynı işlevini sürdürürken, "İslâm'da Cumhuriyet Devri" başlığından vaz geçilerek tekrar eskisine yakın bir biçimde "Hulefâ-i Raşidin Devrinea Siyâsi ve İçtimâî Teşkilât" olarak belirlenmiştir. 1927 Program değişikliği ile birlikte "Cumhuriyet"e sadakat boyutuna bir de çok basit bir düzeyde de olsa Cumhuriyeti kuran kadroya ve bu kadro'nun liderine güven ve bağlılık duygusu yaratılmasını amaçlayan "Gazi Mustafa Kemal" başlığı eklenmiştir.

İmparatorluk programında Osmanlı tarihine ilişkin konular tahta çıkış sıralarına uygun olarak padişahların hayatları merkeze alınarak her padişah döneminde yapılan fetihler, savaşlar, anlaşmalar, iç ve dış önemli olaylara yer verecek biçimde belirlenmiştir. Tüm bu gelişmeler padişahların, sadrazamların ve ünlü komutanların hayatları üzerinden aktarılmıştır. Avrupa'da geliştirilen tarihyazım yöntemi, tarih anlayışı ve tarih eğitimi alanında sağlanan gelişmeler ilk kez ortaöğretim düzeyinde 1915 programı ile Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş olmasına karşın Osmanlı tarihinin öğretiminde eski geleneksel anlayış büyük bir ölçüde devam etmiştir. 1924 *Lise*

Turkish Studies

Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı Osmanlı tarihi imparatorluk tarihi açısından dönüm noktası niteliği taşıyan iç ve dış tarihsel gelişmeler temelinde süreçler ya da olaylar üzerinden kavramsallaştırılarak aktarılmış ve Avrupa'da geliştirilen tarihyazım yöntemi, tarih ve tarih eğitimi anlayışı tamamen egemen hale gelmiştir. Bu nedenle *1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı*'nda neredeyse tüm başlıklara egemen olan kişi adları *1924 Lise Birinci Devre (Orta Mektep) Müfredat Programı*'nda ilkçağ tarih ve uygarlıkları ile ilgili bölümler dışında sadece; Cengiz, Timur, Şeyh Bedrettin, Sokullu, Köprülüler ve Damat İbrahim Paşa isimleri ile sınırlı kalmıştır.

1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı'nda İlkçağ, Osmanlı, İslâm tarih ve uygarlıkları ile bu dönemlerle bir karşılaştırma olanağı sağlayabilmek amacıyla bu dönemlerin öne çıkan Avrupa devletlerinin tarihine ilişkin gelişmeleri de içerecek biçimde hazırlanmıştır. Buna karşın *1924 Lise Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı*nda tarih dersleri, İlkçağ, Osmanlı, İslâm, Avrupa tarih ve uygarlıklarını ve en başından itibaren Osmanlı öncesi Türk tarihini de içerecek bir biçimde bu dönemlere paralel olarak işlenmiştir. *1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı* Osmanlı Devleti tarihini merkez alırken 1924 ve 1927 programları Türk tarihinin sadece Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı düşüncesinden hareketle Türk tarihini en başından Türkiye Cumhuriyeti'ne dek uzanan bir süreç olarak merkez almıştır. Buna uygun olarak Türk tarihinin Osmanlı öncesi dönemlerine de programda oldukça kapsamlı bir biçimde yer vermiştir. Bu yaklaşıma uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu tarih eğitiminin merkezi olarak değil Türk tarihinin önemli bir süreci ve parçası olarak yansıtılmıştır. Böylece *1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni Müfredat Programı* ile birlikte ilk kez ortaöğretim tarih programlarında yer almaya başlayan Osmanlı öncesi Türk tarihi 1924 ve 1927 programlarında oldukça kapsamlı ve gelişmiş bir içeriğe sahip olarak yer almış ve tarih eğitiminin merkezi haline gelmiştir.

1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı'nda Eskiçağdan itibaren kapsamlı olarak verilen Avrupa tarihinin *1924 Lise Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı*'nda sadece Türk tarihi ile bağlantısı ölçüsünde yansıtılması benimsenerek, *Ortamektep Müfredat Programı*'nda tamamen Türk ve İslâm tarihine yer verilmiştir. Avrupa ve dünya tarihinin öğretimini amaçlayan konular ise tamamen "*Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*"na aktarılmıştır. *1915 Mekatib-i Sultaniye Devre-i Sâni müfredat Programı*'nda Osmanlı tarihine ilişkin olaylar, Rumi takvime göre tarihlendirilirken, Avrupa ve Dünya tarihine ilişkin olaylar yüzyıl kavramıyla ifade edilmiştir. Bu anlayış *1924 Liselerin Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı*'nda da büyük ölçüde korunmuştur. Ancak 1924 programında 1915 programından farklı olarak konu başlığında her savaşın tarihinin de verilmesi yaklaşımı terk edilmiştir.

Sonuç:

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte eğitim alanında yapılan devrim ve düzenlemeler ortaöğretim sisteminin yapısının ve içeriğinin yeniden belirlenmesiyle sonuçlanmıştır. İmparatorluk döneminde, "rüşdiyeler", "idadiler" ve "sultâniler" aracılığıyla yürütülmekte olan "tedrisat-ı taliye" olarak adlandırılan ortaöğretim kurumları, amaçları, eğitim süreleri, müfredat programları birbirinden farklı olan, din, ırk ve cinsiyete dayalı bir anlayışla açılmış olan yerli, yabancı ve azınlıklara ait değişik yapıda kurumların bir arada yer aldıkları kaotik bir yapıya sahipti. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın çetin koşulları nedeniyle eğitim sisteminin yapısını ve içeriğini yeniden oluşturmaya yönelik çalışmalar sonuçlandırılmadığı için cumhuriyetin ilk yılında eğitim ve öğretim bir aksamaya yol açamamak amacıyla eski yapısı ve içeriğiyle sürdürülmüştür. *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'ndan sonra cumhuriyetin ideolojisi ve hedefleriyle eski program ve ders içerikleri arasındaki uyumsuzluğu gidermek acil bir zorunluluk

Turkish Studies

haline gelmiştir. 23 Nisan- 1 Mayıs 1924 tarihinde toplanan *II. Heyet-i İlmiye*’de eğitim sisteminin yapısı ve içeriği yeniden biçimlendirilerek müfredat programları yenileri hazırlanmaya dek tadallattan geçirilerek uygulanmıştır. Cumhuriyet’e geçişle birlikte *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*’na uygun biçimde standart bir yapıya kavuşturulmuştur. Ortaöğretimin süresi 3 yıllık “Lise Birinci Devre (Ortamektep)” ve 3 yıllık “Lise İkinci Devre” olmak üzere toplam altı yıllık bir süre olarak belirlenerek *Maârif Vekâleti*’nin yönetim ve denetimi altına alınmıştır. Ortaöğretimin yapısı ve işlevi ile birlikte içeriği ve bunu temsil eden müfredat programları da yeniden düzenlenmiştir. Programlar devletin eğitimden beklentilerine uygun olarak bir tadallattan geçirilmiştir. Yapılan onarımdan bütün dersler az ya da çok belli ölçülerde etkilenmiştir. İmparatorluk döneminde hanedan ailesine bağlılık ve itaat duygusunu geliştirmek amacına yönelik olarak öğretilen ve büyük ölçüde Osmanlı hanedanlığının tarihini anlatan her düzeydeki tarih derslerinin içeriği müfredat değişikliğinden en fazla etkilenen derslerin başında yer almıştır. *(1330) 1915 Mekatib-i Sultaniye Ders Müfredatı*’nda “Devre-i Evveli” ve “Devre-i Sâniye” tarih programları aynı konuları içermekteydi. Ancak “Devre-i Sâniye” de konular daha ayrıntılı olarak verilmekteydi. Cumhuriyet ile birlikte ortaöğretim tarih derslerinde tekrarına dayalı anlayış terk edilmiştir. Bunun yerine programlar liselerin birinci devresinde (Ortamektepler) İlkçağ tarih ve uygarlıkları, İslâm tarihi, Osmanlı öncesi Türk tarihi ve Osmanlı tarihi konularını içerirken, liselerin ikinci devesinde ise İlkçağ tarih ve uygarlıkları, Avrupa, Doğu ve Uzakdoğu tarih ve uygarlıklarını kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu süreç içerisinde Türk tarih ve uygarlığının en başından cumhuriyete dek uzanan süreci bu bütünün bir parçası olarak akrışlaştırmalı bir biçimde yer almıştır. Böylece ortaöğretim tarih programları birbirini tekrarlayan değil, tamamlayan ve bütünleyen bir yapıya kavuşturulmuştur.

Bir bilim olarak tarihin niteliği, tarihin başlangıcı, Dünya’nın oluşumu ve insanın yayılması, tarihi devirler; ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve bu çağların genel özellikleri gibi konular *(1330) 1915 Mekatib-i Sultaniye Ders Müfredatı*’ndaki “Devre-i Evveli” programında daha kapsamlı bir içerik üzerinden işlenmiştir. Ancak Cumhuriyet’e geçişle birlikte bu konular bir ayıklamaya uğrayarak *1924 Lise Birinci Devre (Ortamektep) Müfredat Programı*’nda daha dar bir içerikle sunulmuştur. İnsan ırkının dilleri, dünyanın yaratılışı ve insanın yayılması konuları yeni programa alınmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişle birlikte liselerin birinci devesi oluşturan “Ortamektep” tarih programı imparatorluk döneminin “Devre-i Evveli” programı ile kıyaslandığında önemli bir değişim geçirdiği görülür. Programdaki en önemli değişim Osmanlı öncesi Türk tarihi eski programa kıyasla oldukça ayrıntılı olarak verilmesidir. Yaygın olarak bilinenin aksine Osmanlı öncesi Türk tarihi ilk kez 1924 yılında hazırlanan programlarla tarih derslerinde kapsamlı olarak girmiştir. 1915 tarihli programlarda Türk tarihi ilk kez ortaöğretim tarih programlarına girmesine karşın bu son derece sınırlı ve dar bir çerçeve üzerinden olmuştur. Türk tarihi ilk dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar bir bütün olarak değerlendirilmiş ve Ortamektep tarih derslerinin merkezinde yer alan bir konu olmuştur. Osmanlı tarihi de bu sürecin en önemli parçası olarak bu bütün içerisinde yerini korumuştur. Eski programlarda amaç hanedan ailesine bağlılık olduğu için tarih dersleri ilkçağ uygarlıkları ve İslâm tarihi konuları dışında tamamen Osmanlı hanedanlığının geçmişini içerecek biçimde hazırlanmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin laik ve ulusalcı karakterine bağlı olarak Osmanlı tarihi merkezi konumunu yitirerek yerini “ulusun tarihi” üzerinde yoğunlaşan bir anlayışa bırakmıştır. Osmanlı tarihini padişahların tahta geçiş sıralarına göre

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

dönemlerinde yaşanan önemli gelişmeleri içerecek biçimde işleyen hanedancı anlayış terk edilmiştir. Osmanlı tarihi bunun yerine modern dünya’da tarihyazıcılığı ve tarih öğretimi alanındaki modern yöntem ve yaklaşımlara uygun olarak süreçler, temalar, kavramlar ve evrensel ölçekli gelişmeler temelinde analitik bir yaklaşım izlenerek işlenmiştir. Eski programların tamamen kişileri ve olayları esas alan yaklaşımı terkedilerek daha sistematik, daha kapsamlı ve daha bütüncül bir kavrayışla ele alınmıştır. 1915 programı aşırı derecede isimlere ve tarihlere boğulmuş bir yapıya sahip iken 1924 programında kişiler ve tarihler yok denebilecek ölçüde mümkün olabilecek en az düzeye indirilmiştir. Aynı yaklaşım ilköğretim ve İslâm tarihi ile ilgili konular için de geçerlidir. Avrupa tarihi (1330) 1915 Mekatib-i Sultaniye Ders Müfredatı’nda “Devre-i Evveli” programında kavimler göçünün Roma İmparatorluğu üzerindeki etkileri, İslâm ve Osmanlı tarihi ile ilişkisi ölçüsünde oldukça dar bir çerçevede üzerinden ortaçağ Avrupa tarihi olarak verilmiştir. Ancak (1340) 1924 Liselerin Birinci Devre Programı’nda Avrupa ve Dünya tarihinin öğretimi tamamen Liselerin İkinci Devre Programı’na bırakılmıştır. İslâm tarihine ilişkin konular da aynı yöntem ve yaklaşımla işlenirken İmparatorluk dönemi programlarında “Hulefâ-i Raşidin Devri” olarak verilen dönem cumhuriyete karşı bir sempati ve destek sağlayacağı düşüncesiyle “İslâm’da Cumhuriyet Devri” başlığı altında verilmiş, ancak 1927 yılında bu tavrıdan vazgeçilerek tekrar eskiye dönmüştür.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Y. (2004). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S: 2004)*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ALKAN, M. Ö. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modernleşme ve Eğitim”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 9-84.
- ALKAN, M. Ö. (2006). “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme” (Editörler: Bora, T. ve Gültekingil, M.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.377-407.
- ANTEL, S. C. (1952). *Umumi Didaktik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ASLAN, E. (2010). “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Ders Kitapları”, *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), ss. 215-231.
- ASLAN, E. (2011). “Osmanlı’nın ‘Mekatib-i İptidaiye’sinden Türkiye Cumhuriyeti’nin ‘İlk Mektepler’ine Geçişte Tarih Programlarında Değişim” *Atatürk Yolu*, 12 (48), ss.749-778.
- AYAS, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Tarihi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- AYTUNA, H. (1974). *Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- BAŞGÖZ, İ. (1995). *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- BERKER, A. (1945), *Türkiye’de İlköğretim (1839-1908)*, Ankara.
- COPEAUX, E. (1998), *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- CİCİOĞLU, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişim)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- ÇAPA, M. (2002). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım, Sayı: 29-30, 39-55.

Turkish Studies

- ÇAPA, M. (2004). “ Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 129, ss.80-87.
- ERGIN, O. (1977), *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt: 3-4, İstanbul: Eser Matbaası,
- ERGUN, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara.
- ERGÜN, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları.
- ERSANLI, B. (2006), *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*,2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FORTNA, B. C. (2005), *Mekteb-i Hümayûn: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde, İslâm Devlet ve Eğitim* (Çeviren: Pelin Sıral), İletişim Yayınları, İstanbul.
- KANSU, A. (1932).*Türkiye Maârif Tarihi (Bir Deneme): İkinci Kitap*, İstanbul.
- KOÇER, H. A. (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Maârif-i Umûmiye Nezâreti (1331), *Mekâtib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı: Altı, Beş, Dört ve Üç Dersane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maârif Vekâleti, (1340). *Lise Birinci Devre Müfredat Programı*, İstanbul: Matbaayı Amire.
- Maârif Vekâleti, (1927). *1340 Tarihli Orta Mektepler ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maârif Vekâleti.(1944), *Türkiye Cumhuriyeti Maârifi (1923-1943)*, Ankara: Maârif Matbaası.
- MAHMUT C. (2002). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı* (Hazırlayanlar, Mustafa Ergun, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş ve H. Hüseyin Dilaver), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, C. (2000). “idadi”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 464-466.
- SOMEL, A. S.(2010). *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- TOPRAK, Z. (2011). “Darwinizmden Ateizme Türkiye’de Tarih Eğitiminin Evrimi”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 2011, (216), 20-32.
- YÜCEL, H. A. (1983). *Türkiye’de Orta Öğretim*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EKLER:

EK- 1: "1915 Mekatib-i Sultaniye Müfredat Programı"nda Tarih: Devree-i Evveli Altıncı Sınıf (Haftada 2 Ders)

Medhal

Târihin ta'rifî, ehemmiyeti, menâbi', taksimi, ulûm-u sâire ile münasebeti; edvar-ı kabl-el- târihiyye, re's-i târih; ırk-ı el sine-i beşer; hilkat-ı âlem ve intişâr-ı benî âdem; ezmine-i târihiyye: kurûn-ı evveli, kurun-ı vusta, kurûn-ı cedîde; bu devirlerin eşkâl-i umûmîyesi.

Kurûn-ı Evveli

1- *Akvâm-ı Kadîme-i Şarkîyye*

Mısırîler: Mısır kıt'ası, Nil ve ehemmiyeti. Mısır hükûmetleri ve hükûmdarları hakkında ma'lûmât-ı muhtasara. Din, Âhlak ve âdât, âbidât, yazı.

Keldanîler ve Asurîler: Keldanistan ve Asuriye. Babil ve Ninova, hükûmetve hükûmdarlar hakkında ma'lûmât-ı muhtasara. Âbidât, dîn, Ahlâk ve âbidât, nücüm, sihirbazlık, yazı.

İbranîler: İbranîler; Hazret-i İbrahim, İshak, Ya'kub Aleyh-is-selâm, Evlâd-ı Hazret-i Ya'kub. Mısır'a hicret, Hazret-i Musa Aleyh-is-selâm, Mısırdan hurûc, Hakâm-ı Tevrâtiyye, Filistine vürûd. hükkâm ve hükûmdaran devirleri. Ahvâl-i içtimâiyye. Bi'set-i İsâ Aleyh-is-selâm.

Fenikeliler: Fenike kıt'ası, şehirler. Din, sanâyi, ticâret, müstemlekât, elifbâ. Kartaca.

İranîler: İran kıt'ası. İran hükûmeti ve hükûmdarları hakkında ma'lûmât-ı muhtasara. Keyhüsrev ve Dara. Taz-ı hükûmet, din, âbidât.

Hititler: Anadolu'da bıraktıkları âsâr.

Anadolu'da teşekkül iden hükûmetler: Fikr-i icmâli.

Hind ve Çin: Hükûmet, din, ahvâl-i içtimâiyye.

Türkistan: İlk Türkler hakkındaki rivâyat, ahlâk ve âbidât, ahvâl-i içtimâiyye.

[Akvâm-ı Kadîme-i Şarkîyye hakkındaki rivâyat-ı kadîme ile hafriyat-ı cedîden istihsâl idilen netâyic arasındaki farklar mücmelen izâh idilecektir.]

2-Yunaniler

Yunanistan: Mevki'-i coğrafi. Truva, Misen. İlahlalar, kahramanlar.

Isparta ve Atina: Isparta terbiyesi. Hilvetler. Likurg. Atina'nın ilk zamanları; Solon.

Yunan müstemlekâtının te'sîsi

Medye Muhârebesi: Maraton, Termopil, Salamin, Peloponnes Muhârebeleri

Atina Medeniyyeti: Site, esirler, âbideler, tiyatrolar, şenlikler. Perikles asrı

Atina'nın inkarâzı: Atina'nın zabtı. Sokrat.

Teb: Teb hükûmetinin devr-i ikbâli.

Makedonya: Filib ve İskender. Asya fütûhâtı. İskender'in vefâtını müteâkıb teşekkül iden hükûmetler [en mühimleri].

3-Romalılar

İtalya: Mevki'-i coğrafi. Etrüskler; Lâtinler. Roma'nın ilk zamanlarına aid rivâyat. Romalıların dini, ordusu, inzibâtı askerî, ordugâh, zafer alayları.

Roma Fütûhâtı: Pirus, Anibal, Pön muhârebeleri.

Romalıların Âhlak ve Âdâtı: Heyet-i içtimâiyye, esîre, zadedgân, Senato, eyâlet.

İgtişâsât-ı Dâhiliyye: (Grek)ler, Marius, Silla, Pompei, Sezar, Galya fütûhâtı.

İmparatorluğun Te'sîsi: August, Tiber, Neron, Vespeisiyan, Trayan, Mark Orel

İmparatorluk Devrinde Ahvâl-i Siyâsiye ve içtimâiyye: Müdâfâ-i hudûd, âbidât, ahlâk ve âdât, tiyatrolar, sirkler, Pompei.

Turkish Studies

Hristiyanlığın Suret-i Zuhur-u ve İntişârı

Devr-i igtisâş ve İstîlâ: Diyokletiyân, Konstantin. Hristiyanlığın din-i resmi-i hükümet olarak kabulü. Teodos.
Yedinci Sınıf (Haftada İki Ders)

*Kurûn-ı Vustâ ve Kurûn-ı Cedîde-i Evveli**1-Garb'i Avrupa*

Barbarların İstîlâları: Başlıca istîlâlar, Cermenlerin ahlâk ve âdâtı, din ve medenîyyeti, teşkilâtî siyâsiyesi, Vizigotlar, Süevler, Vandallar, Burgondlar, Alamanlar, Anglosaksonlar, Hunlar, Atilla, Garb imparatorluğunun inkırâzı.

Barbar Krallıkları: Ostrogotlar, Lombardlar, Angıllar, Franklar, Glovius, Merove hanedanı, Vizigot Krallığı, Medeniyet-i cedîde.

Karolenjîyan Hanedanı: Şarlman, İmparatorluğun inkisâmı.

Yeni İstîlalar; Almanya, Fransa ve İtalya'da Karolenjîyan hanedanın inkırâzı.

Almanya: Saksonya ve Frankonya hanedanları, Hohenşatofenler, devr-i fetret, Habsburg hanedanı, mezheb ihtilâli ve Jan hos.

Fransa: kapet Hanedanı, Valuva Sülalesi, Yüz sene Muhârebesi, Burgonya hanedanı, Sekizinci Şarl.

İngiltere: İngiltere krallığı, Danimarkalıların istîlâsı, Normanlar, Fatih Giyom, Plantacenanet Sülalesi, Büyük Şart, Parlamento, Yüz Sene Muhârebесinin İngilteredeki, te'sîrâtı, Lankaster Hanedanı, iki Gül Muhârebesi, İrlanda ve İskoçya.

Avrupa'nın İkinci Derecedeki Hükümetleri: İsviçre, Henze, Floransa, Venedik, İskandinavya hükümetleri; İslavlar, Çehler, Lehliiler, Sırbalar ve Hırvatlar, Ruslar, Bulgarlar, Macarlar, Töton Şövalyeleri.

Kurûn-ı Vusta Medeniyeti: feodalite, Şövalyelik, Şato, zadegân, Kilise, Papalık, Engizisyon, Köylüler, Şehirler, sanâyi, ticâret, ulûm ve fûnûn, mi'mârî ve heykeltıraşlık.

2-Târih-i İslâm

Kabl-el İslâm Arablar: Arabistan; Arab-ı ba'de, Âribe, musta'ribe, din ve ahlâk ve âdât.

Asr-ı sâdet: Velâdet-i bi'set-i Muhammediye, Hicret-i Nebeviyye, Gazavat-ı Peygamberi, irtihâl-i benî

Hulefâ-i Raşîdin Devri: Hilâfet-i Hazret-i Ebu Bekir, sevkîyat-ı askerîyye ve fûtûhat; Hazret-i Ömer zamanında fûtûhat, Hazret-i Osman zamanı fûtûhat ve vakayi'i, Hilâfet-i Hazret-i Ali, Hilâfet-i Hazret-i Hasan, Hulefâ-i Raşîdin devrinde idâre-i hükümet ve hayât-i içtimâiyye

Devlet-i Emeviyye: Hilâfet-i Hazret-i Muâviye, Vak'a-i Kerbelâ, Abduh ibn-i Zübeyrin hilâfeti, Mervan, Muhârebati dâhiliye, Abdülmelik devri, Birinci Velid, Endülüs'ün fethi, Şark seferleri, Süleyman, Konstantiniye Muhasarası, Emir bin Abdülaziz. Endülüs ahvâli ve garb muhârebati, Şark seferleri, son hâlifeler, Evlâd-ı Ali ve âl Abbas, hükümet-i Emeviyye zamanında tarz-ı idâre ve hayât-ı içtimâiyye.

Devlet-i Abbâsiyye: Hilâfet-i Abbâsiyye, Mensur, terakki-i maârif, Mehdi, Hâdî, Hârûn-ür-Reşîd Abbâsîlerin Devr-i ikbâli, Bermekîler, Memmun, terakkîyat-ı fennîye, Mutassım, son hâlife-i Abbâsiyye, Emîr-ül ümera'lar, inkırâz, Mısırdaki Hulefâ-i Abbâsiyye, tarz-ı idare ve hayât-ı içtimâiyye.

Endülüs: Devşlet-i Emeviyyenin teşekkülü, idâre-i İslâmiyenin te'sîrâtı, Abdd-ur Rahman bin Muâviye, Hişam, İspanyada Hristiyan devletleri, Abdd-ur Rahman-ı Sâlis ve İhlâfî, Mansur-ı Ömerî, devlet-i Emeviyenin inkırâzı. Tavâif-i Mülûk, Merabeddîn, Muhddîn, hükümet-i İseviye, Ben-i Ahmer devleti.

Tavâif-i Mülûk: Afrika'da zuhur iden Tavâif-i Mülûkden İdrisîler, Merabeddîn, Muhiddin, Benî Tulun, Fâtimiyyûn, Devlet-i Eyyubiyye, Kölemen Türk ve Çerakise; Asyada zuhur iden Tavâif-i Mülûkden Benî tâhir, Benî Leys, El Sâ mân, El Sebüktekin, El Buye, Selçukîler, Harzemşahlr, Atabegler, Batıniyye-i İsmâiliyye.

Ehl-i Salîb Seferleri: Esbab-ı zuhuru, birinci sefer, Kudüsün zabtı, ikinci sefer, üçüncü sefer, Selâhâddîn-i Eyyubî, dördüncü sefer, esfâr-ı sâire, Sûriyede Frenk hükümetinin inkırâzı seferlerin netayici.

Medeniyet-i İslâmiyye: Medeniyet-i İslâmiyenin ehemmiyeti, Şark ve Garb âlemleri arasındaki farklar; ulûm ve fûnûn. Ulûm-u şerâitiyye, felsefe, lisân ve edebiyât, târih ve coğrafya, riyâziyyât, tabiiyyat, tabâbet, zirâat, sanâyi', ticâret, mi'mârî.

3-Türkler, İrâniler, Bizans.

Türkler: Türkler ve İslâmiyyet, Cengîz Han, Cengîzin halefleri, Kıpçak Hânlığı, Kubilây sülalesi, Hülâgu sülalesi, etebbayı Cengîziyye, Timurlenk, Timurlenk'in halefleri.

İrâniler: İskender-i Kebîrin vefâtından sonra İrân, Eşkânyan sülalesi, Sâsâniyan sülalesinin meşhûr hükümdârları, İrân ve İslâmlar.

Bizans: Şark İmparatorluğu, Jüstiniyanus, Heraklius ve İzavriya sülâleri, Makedonya sülâlesi, (Komnen)ler, Lâtin İmparatorluğu, zamânında Rum hükümdârları, Paleolog sülâlesi, Bizans medenîyyeti ve âsâr-ı mi'mârîyyesi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

[Bu sınıfta târih dersinin kısım a'zamî târih-i İslâma tahsis edilmiş olduğundan Avrupaya aid kısım mümkün mertebe mutasar ve müfid bir suretde tedris idilecektir.]

Sekizinci Sınıf (Haftada İki Ders)

1-İstanbul'un Fethine Kadar Târih-i Osmânî

Devr-i Te'sîs ve İstiklâl: Kayı Hâniler, Ertuğrul Gazi ve Selçuk Padişâhı ile münâsebâtı, Osman Gâzi, İstiklâl-i Osmânî, Anadolu'da teşekkül iden emâretler, Sultan Osmânî'nin Fütûhâtı ve tarz-ı idâresi. Sultan Orhan ve Fütûhâtı, Bizans devleti ile münâsebâtı, Sultan Orhan'ın te'sîsâtı: teşkilât, Yeniçeriler, Kıyâfet. - Osmanlıların Rumiliye mürûrları ve şehzâde Süleymân Paşa. O târihde Balkan şube-i cezîresi ahvâlî- Sultan Murad hüdâvendigârın Rumili fütûhâtı, Sırb Sındığı muhârebesi, Anadolu vakayı', Birinci Kosova muhârebesi; Sultan Yıldırım Bâyezid zamanında Anadolu fütûhâtı İstanbul Muhâsarası Niğbolu Muhârebesi- Timurlenk, Ankara Muhârebesi.

Devri Fetret: Ankara Muhârebelerinin netâyici, fâsıla-i saltanat, şehzâdegân ahvâlî, Çelebi, Mehmedin cülûsu.

Devr-i intibâh: Çelebi Sultan Mehmedin Hizmeti, zamân-ı saltanatı vakayı'; Sultan Murad-ı Sâninin cülûsu, Düzme Mustafa, Jan Hünyad, Varna Muhârebesi, cülûs mes'alesi, ikinci Kosova Muhârebesi, Rumili ahvâlî-Fâtih Sultan Mehmedin cülûsu, İstanbul'un fethi.

2-Kurûn-ı Cedîde

Kurûn-ı Vustânın hitâmı ve bu târihde Avrupa ahvâlî.- Keşfiyât-ı ticâriye ve te'sîsi müstemlekât; baharat, zıkmîet maâdin. İhtirâât. Devr-i intibâh ve teceddüd; sanatkârlar, âbideler.

2- Karlofça Muâhdesine Kadar Târih-i Osmânî

Devr-i i'tilâ': Fâtih Sultan Mehmetin devr-i saltanatında Kırım, Yunanistan, Arnavudluk, adalar, fütûhât ve vekâyi'; Mahmud Paşa; Rodos ve Belgrad; Anadolu ahvâlî, Uzun Hasan ve Otlukbeli muhârebesi. Sultan Bâyezid-i Sâninin cülûsu, Sultan Bâyezid-i Sâninin evâhir-i saltanatındaki vekâyi', şehzâdegân ahvâlî, Sultan Selim-i Evvelin cülûsu, Safevîler Çaldıran Muhârebesi; Kölemenler, Mısır seferi; Hilâfet-i İslâmiyye-Sultan Süleyman-ı Kânûnî. Belgrad ve Rodos fütûhâtı. Macaristan sefer-i hümâyûnları; İbrâhîm paşa. Şarlken ve birinci Fransuva ile münâsebât. İrân ve Bağdad sefer-i hümâyûnları. Barbaros Hayreddin Paşa; Turgud Reîs. Hindistan seferleri. Sultân Süleyman devrinde Avrupa ile akd olunan muâhedât. Sultân Süleymanın irtihâlî. Sultân Selim-i Sâni devri, Sokullunun idâresi, Kıbrısın fethi, muhârebât-ı ticâriye, Özdemiroğlu Osman Paşa. Sultân Murad-ı Sâlis, Sokullunun vefâtı. Devr-i teşettüt. Sokulludan sonra idâre-i Askeriyye ve mülkiyyede vukûa gelen teşevvüşât. İrân ve Avusturya seferleri. Sultan Mehmed-i Sâlis. Eğri sefer-i hümâyûnu. Kanije Muhâsarası. Sultân Ahmed-i Evvel. Anadolu ve İrân ahvâlî. Kuyucu Murad Paşa. Zitvatorok muâhdenamesi. Usûl-i veâset. Sultân Mustafa-i Evvel ve Sultân Osmân-ı Sâni; Lehistan seferi, igtîşâât-ı dâhiliye, vakai'shâdet. Sultân Murâd-ı Râbi; sûret-i idâresi; Revan ve Bağdad seferleri. Sultân İbrahim zamânı vakayı'; Girid seferi. Sultân Mehmed-i Râbinin evâli saltanatındaki igtîşâât. Kösem Sultan.

Köprülüler Devri: Köprülü Mehmed Paşa ve icrââtı. Fâzıl Ahmed Paşa ve hidemâtı. Sengator Muhârebesi, Vasvar Muâhdesi. Giridin ikmâl-i fethi. Merzifoni Kara Mustafa Paşa, Viyana'nın ikinci muhâsarası.

Devr-i Ric'at: Viyananın ikinci muhâsarısından sonra düvel-i müttefike ile vukua gelen muhârebât. Ahvâl-i dâhiliye. Fâzıl Mustafa Paşa. Sultân Mustafa-i Sâni. Amcazâde Hüseyin Paşa. Katlofça Muâhdesi. Edirne Vakaası.

Medeniyyeti Osmânîyye: Tarz-ı idâre, eyâlet idâresi, Teşkilât-ı askerîyye. Sanâyi', edebiyât, ulûm ve fûnûn, âsâr-ı mi'mâriyye.

4-14. Asır Nihâyetine Kadar Avrupa

15. Asır Evâhîrinde Avrupa: Fransa, İspanya, Almanya, İngiltere.- Şarlken. Reforma. Mezheb Muhârebeleri. İkinci Filip. Otuz sene Muhârebesi.

Fransa: Birinci Fransa. Dördüncü Henri, Rişliyo Mazon. 14. Lui devri. Kolibar.

İngiltere: Elizabet. (Istuvart)lar. 1248 İnkılâbı, Kromvel, 1288 İnkılâbı.

Şarkî Avrupa: 14. Asır Nihâyetine kadar Avusturya, Macaristan, İsveç, Norveç, Rusya.

Dokuzuncu Sınıf (Haftada İki Ders)

1-Târih-i Osmânî

Devr-i Ric'atın Devamı: Sultân Ahmed-i Sâlis zamanı. Dâmâd İbrahim Paşa. Büyük Petro ve Baltacı Mehmed Paşa. Şehid Ali Paşa. Moranın istirdâdı. Avusturya seferiPasarofça Muâhdesi. İrân ahvâlî. İhtilâl. Sultân Mahmûd-u Evvelin cülûsu. İrân ile muhârebât. 1148 seferi. Belgrad Muâhdesi. İrânilerle Muhârebât. Koca Râgıb Paşa. Sultân Mustafa-i Sâlis. 1182 seferi. Küçük Kaynarca Muâhdesi. Rusya'nın Kırımı Müdâhâlesi. 1201Seferi. Sultân Selim-i Sâlisin cülûsu, Zıstovi Muâhedeleri.

Teceddüd ve Islâhât Devri: Sultân Selim-i Sâlisin efkârı teceddüd perverânesi. Nizâm-ı Cedid teşkilâtı. Bonapartın Mısırı Zabt itmesi; Akka Muhâsarası ve Cezzar Ahmed Paşa; Mısırın istirdâdı. Sırbistan İhtilâli. Rusya ile İhtilâf. Sebastiyani. İngiliz donamasının İstanbula vürûdu. Rusya seferi. İhtilâl. Sultân Selim-i Sâlisin hâlli. Sultan

Turkish Studies

Mustaf- Râbizamânî. Rusçuk yarânî. Alemdâr Mustafa Paşa. Sultân Selimin şehâdeti ve Sultân Mahmûd-u Sâninin cülûsu. Alemdârın sadâretî, icrââtı, âkıbeti. Tilsît ve Erfürt mülâkâtları. Rusya seferi, Bükreş Muâhedeşi. Ahvâl-i dâhîliyye; Vehâbîler, Mehmed Ali Paşa, Sırbistan vakâyi'. 1221 Tepedelenli Ali Paşa. Hâlet Efendi. Rumların isyânı. Nâvârin. Rusya seferi. Edirne Muâhedenâmesi. Islâhât-ı askerîyye ve mülkîyye teşebbüsâtı; Vak'a-i Hayrîyye. Teşkilât-ı mülkîyye ve idâre. Cezâyîr'in Fransızlar tarafından zabtı. Mısır Meselesi. Sultân Abdülhamîdin cülûsu. Tanzîmât-ı Hayrîye. Mustafa Reşîd Paşa ve icrââtı. Mısır meslesinin hâllî. Mehmed Ali Paşadan sonra Mısır. Islâhât ve tecceddüdât. Eflak ve Boğdan ahvâlî. Bosna ve Bulgaristan isyânları. Rusya ile İhtilâf, Kırım Muhârebesi, Paris Muâhedenâmesi. Rumili ve Girid vakâyi'. Suriye vak'ası. Sultân Abdülâzîz'in cülûsu, Rumili vakâyi', islâhât. Âli ve Fuâd paşalar. Hidiv İsmâil Paşa. Mahmûd Nedîm Paşa. Hersek, Sırb, Karadâğ ve Bulgaristan ahvâlî. Sultân Abdülâzîz'in halli ve Sultân Murâd'ın cülûsu. Sultân Abdülhamîd-i Sâni; Kânû-u Esâsî ve Mithat Paşa. 1293 Muhârebesi. Berlin Muâhedenâmesi. Rumili-i Şarkî, Tunus. Giriîd'in Muhtâriyeti ve Yunan Muhârebesi. İstibdâd-ı idâre.

Devr-i Meşrûtiyyet: Hürriyet Mücâhedeleri. İnkılâb-ı Osmânî. Sultân Abdülhamîd-i Sâninin halli. Devr-i Meşrûtiyyetdeki vakâyi- mühime, Trablus ve Balkan Muharebeleri, Harb-i Umûmî, Kapitülasyonların ilgâsı.

2-Avrupa

18. *Asırda Avrupa:* Fransa; 15. Lui, hükümet-i mutlaka, parlamentolar, efkâr-ı cedîde, 16. Lui, cereyan-ı millî, Etejenaro- İngiltere; Usûl-i Meşrût- Prusya; İkinci Frederik. – Avusturya; Maria Terez, İkinci Jozef- Rusya; Büyük Petro, İkinci Katerin.

18. *Asırda Siyâset-i Hâricîyye:* Prusya ve Avusturya. Lehistan'ın taksîmi. Fransa ve İngiltere; Hindistan ve Kanada. Amerika hükümet-i müttahidesinin istiklâlî.

Fransa İnkılâb-ı Kebîri: tarz-ı Kadîm-i idâre, Ahvâlî İçtimâiye. Etajenaro; Konstütyon; Cumhûriyyet; Konvansiyon, Hükümet-i İhtilâlîyye; Direktuar; Fransa ile Avrupa muhârebesi; Konsula; İmparatorluk; Napolyon'un siyâset-i haricîyesi ve muhârebâtı Viyana Konferansı. Restorasyon; 1830 ve 48 inkılâbları; ikinci Cumhûriyyet; İkinci İmparatorluk; Fransa- Almanya muhârebesi, 1871'den sonra Fransa.

İtalya ittihâdî; Almanya İttihâdî; Yeni Balkan Hükümetleri.

Avrupa devletlerinin müstemlekât siyâseti. Aksâ-i Şark: Sîbiryâ, Çîn, Jâponya

Almanya İmparatorluğu, Kânûn-u Esâsî- Avusturya ve Macaritan; Millet münâzaaları- Rusya; Tarz-ı idâre, (serf) usûlünün ilgâsı- İngiltere, Hâkimiyet-i âmme; Amerika hükümet-i müttahidesi.

19. Asırda Avrupada sanâyi'-i nefise, edebiyat, ulûm ve fûnûn.

Sanâyi' ve ticâretde tahvilât; buhar, eletirik; Sanâyi' azîme, beyn-el-milel terakki-i nakliyye; Şümendiferler, seyr-i sefaâin hatları- kablolar. (ss. 82-95)

EK- 2: "1924 Lise Birinci Devre (Orta Mektep) Müfredat Programı"nda Tarih:

Birinci Sene (Haftada 2 Ders)

Târihin ta'rîfi, ehemmiyeti, menşe'leri, diğeri ilimlerle münasebetleri, târihin başlangıcı- Kabl-el- târih ve târihi devirler.

Kurûn-ı Evveli

1- Şark Milletleri

Mısırlî, Keldanî, Asurî, Fenikeli ve İranîlerin, kurûn-ı ûlûdaki siyâsi vaz'iyetleri.

Dîn ve i'tikadiyyâtta evsâf-ı mümeyyezeleriyle âbideleri ve medeni eserleri. (Bu husûsda âsâr-ı âtika keşfiyyatı esas ittihâz edilecek, kadîm efsaneler kat'iyen nazar-ı itibara alınmayacaktır)

İbrânîler, arz-ı mev'ûd, menşe'î, Mısırdan hurûc, İbrânî hükümetleri, medeniyeti.

Lidya ve Hitit medeniyetleri.

Hindliler ve Çinliler.

2- Eski Türkler

Orta Asya Yaylası hakkında coğrafi ma'lûmât; Eski Türkler (Hiyungnular, Yüeçiler), Asya medeniyeti târihindeki rolleri; Eftalitler, Tukyular, Uygurlar ve Medeniyetleri, Şarkî Avrupada Türkler, Türklerin İslâmiyeti kabûlünden evvelki medeniyetleri.

3- Yunanlılar ve Makedonyalılar

Yunanistan, devr-i Esâtir hakkında fikr-i mecmul, Adalar Denizi Medeniyeti. Solon ve Likurg Kanûnları, sebepleri ve neticeleri.

Yunan Müstemlekeleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Medye ve Pelepones hâblerinin sebepleri ve neticeleri
Makedonya; Filip ve İskender, Makedonya İmparatorluğunun inkisâmı. Yunan Medeniyeti: dîn, içtimâî ve siyâsi teşkilât. Fikrî hayât.

4- *Romalılar*

İtalya: Etrüskler, eski devirler hakkında bir fikir-î mecmul, Roma'da Cumhuriyet, fütûhât, sınıf muhârebeleri ve neticeleri. Pön Muhârebeleri'nin sebepleri ve neticeleri.

Cumhuriyet devrinde içtimâî, idâri ve askerî teşkilât.

Cumhuriyet inhitâtının sebepleri; Grekler, Mariyus ve Silla, Pompei ve Sezar, Galya fütûhâtı, diktatörlük, Birinci ve İkinci Tiriumvira.

İmparatorluğun inhitâtı ve sebepleri, Kostantin, Romanın inkisâmı.

İmparatorluk devrinde hayât-ı siyâsiye ve içtimâiyye, hudûdların müdâfaası, medenî eserleri, ahlâk ve âdât, dîn ve hristiyanlık.

Kurûn-ı Vustâ

5- *Garbî Avrupa*

Muhâceret-i umûmiye esnasında Romanın umûmî vaz'iyeti, barbarlar, barbar muhâceretinin neticeleri.

İtalyada Ostrogotlar, Galyada Franklar, Şarلمان imparatorluğu, Verdun taksîmi.

Şarلمان devrini müteâkib teşekkül eden devletlerle Garbî Avrupanın umûmî vaz'iyeti, İmparator ve Papa mücâdelelerinin geçirdiği safhalar.

Kurûn-ı vusta medeniyeti: Feodalite, içtimai teşkilât, kilisenin mevkiî, ticâret yolları, ulûm ve fûnûn ve sanâyi'-i nefîse.

İkinci Sene (Haftada 2 Ders)

Kurun-u Vustânın Devamı

Arab tarihi

Kabl-el-İslâm, Arablar, dîn, ahlâk, âdât.

İslâmiyetin zuhuru ve intişârı esnasında İran ve şarki Roma te'sisâtı.

İslâmda Cumhuriyet

Mesail-i dâhiliyye ve fütûhât, İran ve Roma medeniyetleri ile temasların te'sirâtı, dîni ve siyâsi ihtilâflar.

Cumhuriyet devrinde siyâsi ve içtimâî teşkilât.

İslâmda mutlakiyet

Emevi saltanatının te'siri; dîni ve siyâsi mücâdeleler, fütûhâtın devamı, Arablık siyâseti ve şubiyeyi doğuran âmillerin aks-ül âmelleri (Emeviler devrinde Türklerin ve İranîlerin rolleri, Emevi devletinin inkırâzı, Emeviler devrinde islâm medeniyeti.

Abbasiiler; Abbasi Devletinin te'sisi ve inkişâfı, İranîleri ve Türklerin rolleri; Irak, Anadolu ve Kilikyada Türk istilâları, Abbasi devletinin inhitâtındaki âmiller.

Abbasi Medeniyetinde Türklerin Tesiri, tarz-ı idâre ve hayât-ı içtimâiyye. Emevi ve Abbasi devirlerinde idâre tarzı, içtimai hayât ve medeniyet.

Endülüsde Emeviler, terakkiyât-ı medeniyet ve hayât-ı içtimâiyye.

Türkler ve İslâmiyet

İlk Türk ve islâm münâsebeti, İslam memleketlerinde Türkler, Sâ mânîler devrinde Türkler Sâ mânîlerin teşkilât-ı siyâsiye ve içtimâiyyesi, Sâ mânîler zamanında Orta Asya

Karahanlılar hükûmeti, usûl-i idâre, ordu, içtimâî sınıf teşkilâtı, siyâset-i dîniyye, medenî müesseseler, Acem edebiyatının te'siri.

Gaznevîler; Siyâset-i dîniyye, hükûmdarların tarz-ı idâresi, Gaznevîler devrinde ulûm ve fûnûnun ve sanâyi'-i nefîse.

Oğuz Türkleri

Oğuz Türklerinin garbe muhâceretleri, Oğuzların İslâmiyeti kabûlleri, Şimâl-i İran, Cenûb-i Kafkas, Elcezire, Şimâl-i Suriye ve Anadolu'nun Türkleşmesi, beşinci asır sonlarında Oğuzların coğrafî sâhaları.

Selçukîler; Selçuklular'ın Sâ mânîler ve Gaznevîlerle münâsebetleri, Selçuk hükûmetinin te'sisi ve inkişâfı, fütûhat, Bizanslılarla temaslar, Malazgird Muhârebesi, İmparatorluk, İmparatorluğun inkisâmı.

Turkish Studies

Selçuk medeniyeti, teşkilât-ı idâre, askeri teşkilat, mukatalar, dîvân, hükûmet, sûfilik, medereseler, kütüphaneler, Acem edebiyatı'nın te'siri ve inkişâfı, Türk lisân ve edebiyatı.

Fatimiler, Atabeyler, Eyyubiler.

Ehl-i salib seferleri, mahiyet ve neticeleri.

Anadolu'da Türkler

Anadolu'da Selçuk hükûmetinin te'sisinden mukaddem Anadolu'nun siyâsi ve içtimâi vaz'iyeti (bu fasıl esnasında muallim Bizans hakkında mecmul ma'lumât verilecektir).

Anadolu Selçukluları'nın te'sis ve inkişâfı, Anadolu'nun Türkleşmesi.

Bu sırada Orta Asya'ya umûmî bir nazar

Harezmîler devleti, te'sis ve inkişâfı, Harezm medeniyeti.

Cengiz İstilâsı, esbâb ve netâyici, İmparatorluğunun inkisâmı, İlhaniler.

Moğol tahakkümü altında Anadolu, Anadoluda teşkkül eden Türk beylikleri.

Bizans hudûdunda Türkler, Balkan yarım adasında Türk istilâ'sı, istilâ'yı teşmîl eden âmiller, vahdet-i milliye Hârbleri ve netâyici, Osmanlı imparatorluğu.

Anadoluda Türk medeniyeti; idâri ve siyâsi teşkilât, içtimâi hayât, dîni hareketler, fikir hayâtı, lisân, edebiyat ve sanâyi'-i nefise.

Timur Devri

Timurdan evvel Orta Asya, Aksak Timur ve İmparatorluğu, Anadolu'da Timur istilâ'sı, netâyici, İmparatorluğu'nun inkisâmı, Timur ve ahlâfi devrinde Orta Asya'da Türk medeniyeti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yeniden te'sisi

İmparatorluğun Anadolu ve Rûm İlinde te'sisi, şeyh Bedreddin hareketi ihtilâliyesi ve neticesi, Karaman ve Osmanlı hanedanı mücadeleleri, Salib hârbleri, Balkanlar'da Türk istilâsının tevsi'i, Bizansın inkırâzı.

Avrupa; İstanbul'un fethi sıralarında Avrupa, Rönesansa tekaddüm eden mühim hâdiseler.

Üçüncü Sene (Haftada 2 Ders)

Osmanlı İmparatorluğunun Devr-i İttilâsı

Balkan ve Anadolu fütûhâtı, Akkoyunlular, Akkoyunlularla Osmanlı rekabeti, siyâsiyesi ve netâyici, Karadeniz ve Akdeniz sevâhilinde fütûhât, bu târihte Mısır, Osmanlı Mısır ihtilâfının sebepleri, Safevîler, Safevîler'in Anadoluda'ki siyâsetleri, Osmanlılar'ın şark ve cenûb siyâsetleri, deniz hârbleri ve netâyici, garb ile münasebat ve bu devrin hudûd-u esâsiyyesi, Sokullu devri ve bu devrin hudûd-u mümeyyezesi

Tefevvuk Devri

Osmanlı istilâsının tefevvuk-u esbâbı, hâricî ve dâhilî vaziyet ve bu vaz'iyeti tevellüd eden esbâb ve şerâit, garb ve şark devletleri ile münasebet-i siyâsiyenin geçirdiği safhalar, idâri ve karışıklıklar ve te'sirleri, saray entrikaları, kadınlar saltanatı ve neticeleri.

Köprülüler, şahsiyetleri, dâhilî ve hâricî siyâsetleri, icrâât ve muvaffakiyâtları ikinci Viyana muhâsarası.

On altıncı ve on yedinci asırlarda Avrupaya umûmî bir nazar

Ric'at Devri

İkinci Viyana muhâsarasını takib eden vekayi, ahvâli dâhiliye ve hârbiye, Karlofça muâhede, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı imparatorluğuna karşı ta'kid ettikleri siyâset ve neticeleri, Damad İbrahim Paşa, şahsiyeti ve idâresi, siyâseti.

Ahvâli dâhiliye, 1148, 1182, 1201 seferlerini ihdâs eden ahvâl ile vakayi' ve neticeleri on dokuzuncu asırda Avrupaya umûmî bir nazar.

İslahât teşebbüsleri, Fransa, İngiltere ve Rusya ile münasebat, vakayi'dâhiliye ve barış muâhede (bilhassa Mora İhtilâli ve Edirne Muâhede)nden ehemmiyetle bahs edilecektir, Mısır ve Boğazlar Meselesi, Tanzimât'a kadar Osmanlı imparatorluğu'nun geçirdiği dâhilî ve hâricî gaileler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Osmanlı Türk medeniyeti; medeniyetin evsâf-ı mümeyyezesi, eski teşkilât, ulûm ve fûnûn, sanâyi'-i nefise, hayât-ı içtimâiyye, zirâât, sanâyi' ve ticâret.

Tanzimât devri; Tanzimât'ın sebepleri ve neticeleri bu tarihte Avrupa hükûmetleri ile siyâsî münasebetimiz. Kırım muhârebesi sebepleri ve neticeleri Meşrûtiyyetin te'sisi teşebbüsleri, 1294 harbi, Ayastefanos ve Berlin Muâhedesinden sonra imparatorluğun siyâsî, idâri, mâli ve dâhilî vaz'iyeti.

Meşrûtiyyetin ilânı.

İtalya ve Balkan muhârebeleri, Hârb-i Umûmî'de Türkiye Mondros Mütârekesi İmparatorluğu'nun inhilâlî, İzmir ve Anadolu'nun işgali.

Millî intibâh devri

İstiklal Hârbî, Türkiye Devleti'nin kuruluşu, Cumhûriyyet, Hilâfetin ilga'sı

Bugünkü Türk âlemi

EK- 3: "1927 Ortamektep ve Lise Müfredat Programına Zeyl"de Ortamektep Tarih Programı:

Makam-ı Vükelâta

Orta mektep ve lise müfredat programlarında üç senelik tecrübeye ve bu bâbda yapılan tetkikat ve teftişten alınan neticeye göre yapılması zârûri görülen cüz'î ta'dilâtın sonra her iki devre tevzî' ders cetveliyle târih, coğrafya, edebîyyat, riyâziyye programlarının iktisâb etmesi lâzım gelen şekli, esbâb-ı muvacebesiyle birlikte merbûten takdîm kılınmıştır. Tasvîb buyurulduğu takdîrde derhâl basdırılarak alâka-dârlara tevzî' ve tebliğine emir ve müsâdeleri ma'rûzdur efendim.

1340 senesinde yapılan lise programının bazı mevâddının tatbikinde müşkülâta tesâdüf edilmekte olduğu gerek müfettiş raporlarından gerek muallimlerin mürâcaat edilen şifahî ve tahrîrî mülâhazalarından anlaşılmaktadır.

Vekâlet, bir mektep nesli üzerinde tatbik edilerek netâyici, müsbet bir tarzda elde edildikçe bir programı ta'dil ve tebdil etmemesi esas olarak kabul etmiş ve bi-l-hassa sık sık program değiştirmenin mektep ve çocuklarımız üzerindeki muzırr te'sirâtını da dâima göz önünde tutmuştur. Ancak sarâhaten tatbiki kâbil olmadığı anlaşılan bazı dersler müfredâtında mektep teşkilâtını bozmayacak, tatbiki hiçbir nevi karışıklığı mücib olmayacak tâ'dilâtı yapmaktada bir ma'zûr görmemiştir. Bil-akis ne kitaplarda ne sınıflarda mühim bir değişikliği mücib olmayacak olan, tecrübenin emr ettiği bu cüz'î ta'dilat, elde mevcut programın tekâmülünde hizmet eyleyecektir. Bu itibarla en çok tatbikinde müşkilât görüldüğü müfettiş ve muallimlerin mütâlaalarıyla tâyin eden edebîyyat târihi, târih, coğrafya programlarında aşağıda gösterilen ta'dilat yapılmıştır.

Bu bâsîit ta'dilatın icrâsı derslerin haftalık tevzîinde de küçük bir tebdil-i zarûrî kılmıştır. Husûsiyle orta mekteplerde ve liselerde şimdiki kadar ihmâl edilmiş olan Jimnastik derslerine ve yine pek lüzümlü bir ders olan resime, mevcuda ilâveten veya yeniden zaman tahsîsi derslerin haftalık adedini 32 ye çıkarmıştır. İlk nazarda bu biraz füzûlî görüle de ilâve edilen saatler zihni mesaiden ziyâde bedeni fa'âliyetlere âid olduğu cihetle haftalık iştilal programında mühim bir tahvîli icâb ettirmeyecektir. Husûsi ki bu yeni tarz haftanın bir gününde öğleden sonraki müddetin talebe tarafından serbest bir surette istiamâline fırsat verdiği gibi diğer bir günde mektebin tatil edilmesine imkân vermekte olması itibarıyla muallim ve talebe için daha kullanışlı daha az yorucu olacaktır.

Lise Birinci Devre (Ortamektep) Târih Müfredat

Birinci Sınıf (Haftada 2 Ders)

Medhal

Târihin başlangıcı- Kabl-el- târih ve târihî, devirler.

Kurûn- Kadîme

1- *Şark Milletleri*

Mısır, Keldânî, Asurî, Fenikeli ve İranîlerin, kurûn-ı ûlâdaki siyâsî vaz'iyetleri.

Dîn ve i'tikadiyyâtta evsâf-ı mümeyyezeleriyle âbideleri ve medeni eserleri. (Bu husûsda âsâr-ı âtika keşfiyyatı esas ittihaz edilecek, kadîm efsaneler kısmen nazar-ı itibara alınmayacaktır)

İbrânîler, arz-ı mev'ûd, menşe'î, Mısırdan hurûc, ibrânî hükûmetleri, medeniyeti.

Lidya ve Hitit medeniyetleri.

Hindliler ve Çinliler.

2- *Eski Türkler*

Orta Asya Yaylası hakkında coğrafi ma'lûmât; Eski Türkler (Hiyungnular, Yüçiler), Asya medenîyeti târihindeki rolleri; Eftalitler, Tukeyular, Uygurlar ve Medenîyetleri, Şarkî Avrupa'da Türkler, Türklerin İslâmîyeti kabûlünden evvelki medenîyetleri.

3- *Yunanlılar ve Makedonyalılar*

Yunanistan, Esâtir devri hakkında mecmul bir fikir, Adalar Denizi Medenîyeti.
Solon ve Likürg Kanunları, sebepleri ve neticeleri
Yunan Müstemlekeleri
Medye ve Pelepones harblerinin sebepleri ve neticeleri
Makedonya: Filip ve İskender, Makedonya İmparatorluğunun inkisâmı.

Yunan Medenîyeti: Dîn, içtimâî ve siyâsi teşkilât. Fikrî hayât.

4- *Romalılar*

İtalya: Etrüskler, eski rivâyetler hakkında mecmul bir fikir, Romada Cumhûriyet, fütûhât, halk sınıfları arasında muhârebeler ve neticeleri. Pön muhârebelerinin sebepleri ve neticeleri.

Cumhûriyet Devrinde içtimâî, idâri ve askerî teşkilât

Cumhûriyet devri inhitâtının sebepleri; Grekler, Mariyus ve Silla Pompei ve Sezar, galya Fütûhâtı, Diktatörlük, Birinci ve İkinci Tiriumvira.

İmparatorluğun inhitâtı ve sebepleri, Kostantin, Roma'nın inkisâmı.

İmparatorluk devrinde siyâsi ve içtimâî hayât, hudûdların müdâfaası, medenî eserler, ahlâk ve âdât, dîn ve hıristiyanlık.

5-*Şark-î Roma ve İran*

Romanın inkisâmından itibaren Şarkî Romaya umûmî bir nazar; garbe doğru fütûhât, İranîlerle mücâdele, Şark-î Romada i'tizâller, Şark-î Roma'da Yunan harsının tafavvuku, Bizans medenîyetinin Yakın Şarkta te'sirleri,

Makedonya istilâsından sonra İran'a umûmî bir nazar; Sâsânîler, teşkilât ve medenîyetleri.

5- *Garb Kurûn-ı Vustasının mebadiyesi*

Umûmî muahâceret ve neticeleri.

İkinci Sınıf (Haftada 2 Ders)

Kurûn-ı Vustâ

1- *Arab târihi*

Kabl-el-İslâm Arabîler, dîn, ahlâk, âdât.
İslâmîyet'in zuhûru ve intişârı esnasında İran ve Şarkî Roma
Müslümanlığı doğuran âmiller, Hazret-i Muhammed ve Hayâtı, Kur'an, te'sisat.

Dâhilî meseleler ve Fütûhât, İran ve Roma medenîyetleri ile temasların te'sirleri, dînî ve siyâsi ihtilaflar.

Halifey-i Raşidin devrinde siyâsi ve içtimâî teşkilât.

Emevi Saltanatının te'sisi; dini ve siyasi mücadeleler, fütûhatın devamı, Arablık siyâseti ve Şuubiyeyi doğuran âmiller, aks-ül âmelleri, Emevîler devrinde Türkler'in ve İranlı'ların rolleri, Emevî devletinin inkırâzı.

Abbasiiler; Abbasi Devletinin te'sisi ve inkişâfı, İranîleri ve Türklerin rolleri; Irak, Anadolu ve Kilikya'da Türk istilâları, Abbasi devletinin inhitâtındaki âmiller.

Abbasi Medenîyetinde Türkler'in te'siri, Emevî ve Abbasi devirlerinde idâre tarzı, içtimâî hayât ve medenîyet.

İslâm Feodalitesi

Endülüs'de Emevîler, medenî terakkiyât, içtimâî hayât.

2- *Türkler ve İslâmîyet*

İlk Türk ve islâm münasebeti, İslâm Memleketlerinde Türkler.

Sâmânîler, Karahanlılar ve Gaznevîler devrinde teşkilât medenîyet.

3- *Oğuz Türkleri ve Selçuk Devleti*

Turkish Studies

Oğuz Türkleri'nin garbe muhâceretleri; Oğuzların İslâmiyeti kabulleri; Şimâl-i İran, Cenûb-i Kafkas, Elcezire, Şimâl-i Suriye ve Anadolu'nun Türkleşmesi. Beşinci asır sonlarında Oğuzlar'ın coğrafi sâhaları.

Selçuklular; Selçukluların Sâmânîler ve Gaznevîlerle münasebetleri. Selçuk devletinin te'sisi ve inkişâfı, fütûhât, Bizanslılarla temas, Malazgirt muhârebesi, Selçuk İmparatorluğu, İmparatorluğun inkisâmı.

Selçuk Devleti zamanında medenîyyet, idâre, askerî teşkilât, Mukataalar, Divan, hükûmet, Sûflilik, medereseler, kütüphaneler, Acem edebiyatı'nın te'siri ve inkişâfı, Türk lisân ve edebiyatı. Selçuk vahdetinin inihlâlinde Türk-İslâm Feodalitesi (Tavaif-i Müluk).

4-Garb Kurûn-ı Vustası

Roma İmparatorluğu'nun büyük kral (Şarلمان) tarafından ihyâsı, Frank İmparatorluğu'nun İnkisâmı, İmparator ve Papa mücadeleleri- Hıristiyan Feodalitesi.

Ehl-i Salib seferleri, mâhiyyet ve neticeleri.

5-Anadolu'da Türkler

Anadolu'da Selçuk devletinin te'sisinden evvel Anadolu'nun siyâsi ve içtimâî vaz'iyeti (ma'lûm bu fasılda Bizans hakkında mecmul ma'lûmat verilecektir).

Anadolu Selçuklularının te'sis ve inkişâfı, Anadolu'nun Türkleşmesi.

Bu sırada Orta Asya'ya umûmî bir nazar.

Harezmîler devleti, te'sis ve inkişâfı.

Cengiz İstilâsı, sebep ve neticeleri, Cengiz İmparatorluğu'nun inkisâmı, İlhanlılar.

Moğol tahakkümü altında Anadolu, Anadolu'da teşkil eden Türk beylikleri.

Bizans ser-haddinde Türkler, Balkan Yarım Adası'nda Türk istilâsı, bu istilâyı teşmil eden âmiller, millî vahdet hârbleri ve neticeleri, Osmanlı Devleti.

Anadolu'da Türk medenîyyeti idâri ve siyâsi teşkilât, içtimâî hayât, dîni hareketler, fikir hayâtı, lisân, edebiyat ve sanâyi'-i nefise.

6- Timur Devri

Timur'dan evvel Orta Asya, Timur ve İmparatorluğu, Anadolu'da Timur istilâsı, neticeleri, Timur İmparatorluğu'nun inkisâmı, Timur ve halefleri zamanında Orta Asya'da Türk medenîyyeti.

7- Osmanlı Devleti'nin yeniden te'sisi

Devletin Anadolu ve Rûm İlinde te'sisi, şeyh Bedreddin hareketi ihtilâliyesi, Karaman ve Osmanoğullarının mücâdelesi. Salib Hârbleri, Balkanlar'da Türk istilâsının te'sisi, İstanbul'un fethi ve Bizansın inkırâzı.

8- Osmanlı İmparatorluğu

İstanbul'un fethi sırasında Avrupa'nın ve Yakın Şark'ın umûmî manzarası (muhtasaran). On beşinci asrın nihâyetine kadar Osmanlı Devleti'nin inşâ-ı. Osmanlı-Mısır, Osmanlı-Sâfevî münasebet ve mücâdeleleri. Osmanlı Devleti'nin şark ve cenûb siyâseti, on altıncı asırda şarka ve cenûba doğru tevsî-i, garb ile münasebât: kara ve denizde mücâdele ve neticeleri. On beşinci asır nihâyetine kadar dâhilî mühim vâkıalar.

Üçüncü Sınıf (Haftada 3 Saat)

Kurun-u Cedide ve Asr-ı Hâzir

1- On altıncı asırda Avrupa ve Yakın Şark'a umûmî bir nazar

Avrupa'da Rönesans, Reformasyon, bu devirde İslâmî Şark medenîyyetine bir nazar, Osmanlı Türkleri'nde teşkilât ve medenîyyet, Avrupa tefavvukunun başlaması.

2- On yedinci asırda Osmanlı Devleti

Osmanlı istilâsının tefevvuku ve sebepleri, dâhilî ve hâricî vaz'iyet ve bu vaz'iyeti doğuran esbâb ve şerâit, garb ve şark devletleri ile siyâsi münasebetinin geçirdiği safhalar, idâri ve karışıklıklar ve te'sirleri, saray entrikaları, neticeleri, Köprülüler, ikinci Viyana Muhâsarası.

3- On yedinci asırda Avrupa

On yedinci asırda Avrupa'ya umûmî bir nazar, Avrupanın terakkiyâtı ve şarka tefavvukunun tebârûzu.

Turkish Studies

4- *Osmanlı Devleti'nin Avrupada ric'atı ve Avrupayı taklid teşebbüsleri.*

İkinci Viyana muhâsarası ile başlayan hârbîn safahatı, Karlofça Muâhedesi, dâhilî ve hâricî vekayi, on sekizinci asrın rebi-ül evvelinde Rusya ve Avusturya ile Osmanlı Devletinin münasebatı ve mücâdeleleri, Damad İbrahim Paşa, Avrupa tefavvukunun Osmanlı Türklüğüne te'sirleri, Osmanlı-İran münasebeti, dâhili ahvâl, 1736, 1737, 1738 seferlerini ihdâs eden ahvâl ile vekayi ve neticeleri.

5- *Osmanlı Türk Medeniyeti*

Osmanlı Türk medeniyetinin evsafi mümeyyezesi, teşkilât, ulûm ve fûnûn, sanâyi'-i nefise, hayât-ı içtimâiyye, zirâât, sanâyi' ve ticâret.

6- *On Sekizinci Asırda Avrupa*

Onsekizinci asırda Avrupa ve yeni Avrupayı hazırlayan âmilleri; Fransa İhtilâli, Sanâyi İnkılâbı, bu ihtilâllerin Avrupa ve Memâlik-i Osmaniyyede te'sirleri (millet fikri üzerinde bilhassa tevakkuf olunacaktır).

7- *On Dokuzuncu Asırda Osmanlı Devleti ve Avrupa*

Devlet-i Osmâniyye'de İslahât teşebbüsleri- Fransa, Rusya ile münasebat- İmparatorluğun parçalanması- Balkan hükûmetlerinin teşkili.

Fransa İhtilâli ve Napolyon devri vekayinin teşfiyesi: Viyana Konferansı ve Avrupa'da Restorasyon.

Mısır ve Boğazlar Meselesi, Osmanlı Saltanatı'nın Avrupa himâyesi altına girmesi.

Tanzimât Devri; Tanzimâtın sebepleri ve neticeleri.

Avrupada 1848 İhtilâlleri ve avâmili (iktisâdi, içtimâî ve millî hareketler)- Avrupa tarihi- Üçüncü Napolyon İmparatorluğu- Avusturyanın inhilâlî mukaddimesi- İtalyan ve Alman ittihâdları.

Kırım Muhârebesi, Sebepleri ve neticeleri- Tanzimât'ta irtica- Meşrûtiyyet tesisi teşebbüsleri- 1877 Harbi- Ayastefanos ve Berlin Muâhedenameleri- Abdülhamid devri

8- *Meşrûtiyyet Devri*

Osmanlı Saltanatında Meşrûtiyyet, İtalya ve Balkan Hârbleri, Umûmî Hârb ve Umûmî Hârbde Osmanlı Saltanatı'nın rolü, Paris Konferansı, Osmanlı İmparatorluğunun inhilâlî, Avrupada yeni devletler.

9- *Yeni Türkiye'nin Te'sisi*

Türklerin mukâvemeti, Yeni Türk Devleti'nin kuruluşu, bugünkü garb ve şark âlemleri hakkında mecmul ma'lumât, Cumhûriyyet, Gazi Mustafa Kemal.

(İlk devrede mühim vakıaların muntazam bir sıra takib etmesine dikkat olunacak ve esbâb ve netâyicin, sınıfın seviyesine göre, nisbeten bâsit olanlar izâh edilecektir).